

Kádárék megint hazudtak

Még Kazahsztánba is deportáltak magyarokat '56 után

– Iványi Péterrel, a Deport '56 főtákarával még mielőtt a beszélgetést elkezdjük és megtudjuk, mi az, hogy Deport '56, engedelmével felolvasok egy 1956-ról szóló ENSZ-jelentésből. A deportálásokkal kapcsolatos, a tizenötödik fejezetről van szó. „1956. november 18-án a kormány – mármint a magyar kormány – hivatalos közleményt bocsátott ki, amelyet a budapesti rádió is közvetített. Abban az értelemben, hogy ellenséges indulatú, ellenforradalmi elemek által terjesztett hamis és provokatív kőszá hírek szerint letartóztatások lennének folyamatban Magyarországon, és hogy állítólag fiatalokat és másokat deportálnak a Szovjetunióba. Letartóztatásokat fogyanatosítottak ugyan, tette hozzá a kormányközlemény, de egyetlen letartóztatottat sem deportáltak Magyarországról.” Még mindig az ENSZ-jelentésből olvasok. Szó szerinti az idézet: „November tizenkilencedikén az ENSZ közgyűlés ötszáznyolcvanharmadik ülésén a magyar delegátus fennhangon felolvasta kormánya közleményét és azt ugyanazonnap ki is osztotta a különböző delegációk között. Hirdetvén, hogy deportálások nem fordultak elő. November huszonkettedikén a hivatalos jellegű Népszabadság hasonló közleményt adott közre, a hír szerint Münnich had- és közbiztonságiügyi miniszter tollából, aki még hozzátette, hogy a magyar kormány felkérte a szovjet katonai parancsnokságot, adjon át minden letartóztatott személyt a magyar hatóságoknak. December harmadikán nyugati lap tudósítók jelentették, hogy egy Budapesten lefolyt interjú alkalmával Szirmai István, a magyar kormány sajtóosztályának főnöke bevallotta, hogy a november negyediké utáni első zavaros napokban voltak elszigetelt esetek, amelyekben az orosz hatóságok letartóztattak és deportáltak fiatalokat. Mielőtt azonban a kormányzat megszilárdult, közbenjárt, és erre valamennyi elhurcolt személyt visszaküldtek.” Azt hiszem azonnal érthető, hogy miről is kívánunk most beszélni. Mit tudtak meg önök? Mert a Deport '56 az 1956-ban és '57-ben a Szovjetunióba hurcolt magyar fiatalok sorsát kutatja. Hány fiatalról lehet szó? Az ENSZ-jelentés több ezer emberrel beszél.

– Hallottuk az imént, hogy Münnich és Kádár kérte, a szovjet hatóságok adják át az összes deportált fiatalot a magyar hatóságoknak. Olyanoktól tudom, akik megjárták a Szovjetunió határhoz közel levő börtöneit és táborait, hogy gyakran előfordult, hogy szabályosan megállapították valakiről nem követett el olyat, amiért büntetést érdemelne, egyszerűen szélnek

eresztették. A legtöbben viszont a szovjet hatóságoktól rögtön börtönbe kerültek. Az, hogy Kádár és Münnich kérte, hogy a magyar hatóságoknak adják át a deportáltakat, ez nem azt jelentette, hogy haza akarták őket hozni. Ugyanis vannak konkrét bizonyítékaink arra, hogy Kádárék együttműködtek bizonyos „magyar” hatóságokkal. Nevezhetjük őket annak, de ők a deportálást Magyarországon végző szovjetek voltak.

– Sőt van olyan dokumentum is, legalábbis az ENSZ-jelentés foglalkozik vele vagy sejtetni engedi, mintha Kádárék kérték volna, hogy ezek a deportálások megtörténjenek.

– Közel vagyok annak a felismeréséhez, hogy ez egy nemzetközi döntés eredménye volt.

– Azt mondja, Nyugat is benne volt?

– Úgy tűnik. Ugyanis vannak olyan hírek, hogy a KGB ki-be járkált például osztrák táborokba, sőt megfordultak, teljesen szabadon, még nyugat-német táborokban is, nem rejtve el kilétüket.

– Azt tudjuk számszerűen, hogy a marhavagonokban és a nyitott teherautókon hány magyart szállítottak ki, hányat deportáltak?

– Nem tudjuk, regisztrálás ugyanis nem történt. Kifelé ugyanúgy nem, mint visszafelé. Azt viszont tudjuk, hogy a listából, amelyben azok az emberek szerepelnek, akikkel valami történt ötvenhatban, negyvenezer fő hiányzik. Tehát negyvenezer eltűnt van. Nem merném azt mondani, hogy ők mind a Szovjetunióban tűntek el, de mindenesetre a nyomok egészen messze, egészen Szibériáig vezetnek.

– Listát egyébként nagyon nehéz összeállítani, mert maga az ENSZ-jelentés sem merte nyilvánosságra hozni a tanúk nevét. Nem merte nyilvánosságra hozni, hogy kiknek a sorsát tudták végigkísérni. Feltették ezeket az embereket. Viszont érdekes, vagy inkább szomorú történet, hogy a szovjet-magyar határ mellett találtak egy pénztárcát. A pénztárcában lista volt, azoknak a listája, akiket azzal a marhavagonnal vittek, ahonnan ezt ki dobták. De egyéb más lista is előkerült. Mert az emberek így értesítették a hozzátartozókat, hogy viszik őket például Szibériába.

– Mély főhajrával kell most megemlékezni egy dán diplomatáról, aki annak a mártírja lett, hogy nem adta át az ENSZ-nek a listákat. Bangjensennek hívták ezt a dán nemzetiségű ENSZ-diplomatát. Az ő feladata volt azok történetének végighallgatása, akik a deportálásokról beszéltek. Jensen megígérte az embereknek, akik tanúként jelentkeztek az ENSZ-nél és nevezetesen nála, hogy nem fogja kiszolgáltatni az adataikat. Az ENSZ főtákarára azonban kötelezte őt a nevek és a lista átadására, amit ő megtagadott. Ezért kirúgták az ENSZ-ből – elnézést, hogy ilyen triviálisan mondom – és tovább zaklatták. A végén, hogy a nevek senki kezébe ne ke-

rülhessenek, látványosan elégette a listákat az ENSZ épületének tetején. Néhány nap múlva átlótt fejjel találták meg ezt a szavatartó ENSZ tisztségviselőt. Nem Moszkvában, New York-ban.

– A kedves nézők telefonon kérdéseket tehetnek fel mai vendégeinknek, Iványi Péternek, a Deport '56 főtítkárának. Tessék parancsolni, hallgatjuk önt.

– Kérem, én egyike vagyok a deportáltaknak. Engem ötvenhat november hetedikén, ezen a mocskos ünnepen az oroszok fogtak el, és úgy elloptak bennünket Magyarországról, hogy az rémregénybe illő. Körülbelül öt teherautóra való személyllyel együtt vittek engem ki. Abszolút ismeretlenek voltunk egymás számára.

– Ön Budapesten élt akkor?

– Nem. Somogyban. A gyűjtőhelyünk Tamási volt, onnan vittek ki bennünket Ungvárra, a börtönbe, utána voltunk Sztrijben. Ez mindösszesen két hónap volt. Közben állandóan kihallgattak. Borzalmas hazugság, ami itt történt, egyszerűen elképzelhetetlen, mert azt mondta az a mocskos Kádár, hogy akinek nem tapad erőszakos cselekmény a kezéhez, annak nem lesz semmi hántódása. Kérem tessék elhinni, most már főlághatnék, de egy ujjal nem nyúltam senkihez, és mégis elvittek és deportáltak.

– Elfogták az utcán?

– Nem. Bejött a lakásomra két rendőr, hogy szeretnék az oroszok velem beszélni. Aztán a járás börtönbe kísérték be. Fogalmam sem volt, hogy mi ez. Ott villámgyorsan becsuktak, és a két rendőr elment. Éjjelkor megjelent egy orosz páncélautó hét felfegyverzett emberrel. Közben már a helyi agronómust is odahozták mellém. Bevágtak bennünket összekötözve a páncélautóba. Éjjel felé lehetett akkor. Egész éjjel furikáztak velünk, és a végén megtudtuk, hogy csupán harminc kilométerrel odébb vittek csak bennünket. Most mondjam azt, hogy azóta nem hallok a bal fülemre jól, mert a fülem mellett lődöztek a részeg oroszok? Azóta is bajban vagyok, ezt nekik köszönhetem, persze orvosság nincs. Tamásiból aztán tovább vittek bennünket. Megint úgy elloptak, hogy senki nem tudta kik vagyunk, mik vagyunk, hova visznek.

– Záhonyon keresztül vitték ki?

– Igen. Volt köztünk egy katonatiszt, aki honvédségi szállító alakulatnál volt, és ismerte az országot. Onnan ismerte fel, hogy Debrecenben megyünk keresztül, hogy mondta, itt valami villamos nyikorgásnak kell lenni. Utána meg egy bukkánának, egy kanyarnak. Debrecenben vagyunk, állította. És tényleg igaza volt.

– Hányan voltak ebben a szállítmányban?

– Öt GAZ tehergépkocsit raktak meg velünk. Le voltak ponyvázva, és úgy le voltak kötözve, szigetelve, hogy oda belátni nem lehetett. Persze kilátni sem. Mondtuk egymásnak, na gyerekek, végünk van. Ungvárra vittek bennünket. De tagadták, azt mondták, nem Ungváron, Magyarországon vagyunk. De rájöttünk, hogy ha-

zudnak, mert a börtön falán megtaláltuk az előzőleg kivitt csoport magyar neveit. Ők nem tudták, hogy mi másként frunk, mint az oroszok, és így nem tudták azt sem, hogy el tudjuk olvasni a falon lévő neveket. Mi ott döbhentünk rá, hogy kint vagyunk Ungváron.

– És hogy jött haza?

– Ungváron később bevagyoníroztak bennünket és átvittek Sztrijbe. Ott is bevagyoníroztak egy éjszaka, a vagonban voltunk két napig. Onnan aztánt átraktak bennünket egy teherautóra és visszavittek Kaposvárra, a börtönbe. Szó szerint belöktek, az örök azt kérdezték: hát maguk meg kik? Akkor aztán szabadlábba helyeztek bennünket, de tessék elképzelni, a kaposvári ügyész azt mondta: Uraim! Tűnjenek el Magyarországról, mert itt példát kell statuálni. Nem számít, hogy nem csináltak semmit, el fogják magukat ítélni. El is ítélték.

– Mennyit kapott?

– Hét év nyolc hónapot. A semmiért! És tönkretettek egy életet. Mert nekem kiépített egzisztenciám volt. Földönfutó lettem. Miután letöltöttem a büntetést, megmondták a rendőrségen, hogy még segédmunkás sem lehetek. Úgyhogy kénytelen voltam feleségemmel ágyrajárónak feljönni Pestre és abszolút nulláról kezdeni az életet. Közben bent a börtönben végig három műszakban dolgoztam. Elképesztő.

– Nagyon szépen köszönöm, hogy jelentkezett. Elhangzott egy név: Sztrij. Ungvártól százharminc kilométerre van. Az ENSZ-jelentés szerint ez volt a legtávolabbi pont, ahová magyar deportáltakat vittek. Így tudja ön is?

– Nem. Valószínű, hogy a dán diplomata, akiről már beszéltünk, amikor a legtávolabbi pontról beszámolt, csak Sztrijről tudott beszámolni.

– Az úr is ezt mondta, ő is ott volt.

– Igen. Sztrijbe egyébként rengeteg deportáltat vittek. Az egyik szemtanútól tudom, hogy négy börtön volt ott. Ezenkívül ismerek egy túlélőt, aki egy kolostor-féleben volt elszállásolva Sztrijben. Volt egy kolhoz, körülbelül harminc-negyven kilométerre Sztrijen túl, ahol egy birkahodályban több száz deportált tartózkodott. Alelnökünk, Szlama Árpád Pál Sztrijen jóval távolabb került, Kijevbe. Olyan deportálttal, aki Kijeven túl járt és onnan visszakerült volna, nem találkoztam.

– Fialalokat vittek, legalábbis nagyon sok fiatalot, az ENSZ-jelentés is ezt igazolja. De ön azt mondja, rábukkantak olyan nyomokra, hogy egész családot vagyoníroztak be és irtottak ki.

– Teherautókban láttak családokat. Ezenkívül több szemtanúval találkoztunk, akik egész kisgyerekekből álló transzportot láttak. Három-négy évesek is voltak közöttük. Nagyon érdekes találkozásom volt a télen csapi vasutasokkal, olyanokkal, akik a forradalom idején tolatásvezetőként, mozdonyvezetőként dolgoztak a csapi állomáson. Rendes magyar emberek. A

deportálásról beszélgettünk, felvétel készítettünk, és azzal a költői kérdéssel zártuk a riportot, hogy önök szerint mi történhetett ezekkel az emberekkel? Egy emberként vágta rá a választ: Kazahsztánba vitték őket. Akkor a következő nagyon érdekes dolgot tudtam meg, amiről azt hiszem, nem tud még a világ, és azt hiszem, hogy Magyarországon nem hangzott még el. Teljesen új dolgot fogok mondani. Hruscsov idejében, ötvenhétben kijött egy rendelet, hogy a cigányokat deportálni kell Kazahsztánba, ott a helyük. A csapi cigányokat huszonnégy órán belül egytől egyig összeszedték és mindegyiket elvitték, a házaikat ledőzerolták. Néhány év múlva valamilyen nyien visszaszöktek. Csapon egyetlenegy mert letelepedni, és csodálkozva újságolta, hogy Kazahsztánban magyarokkal találkozta. Olyan magyarokkal, akik nem sokkal előttük kerültek oda. Ők lehettek a deportáltak.

– Ismét egy néző, aki telefonon jelentkezett.

– *Engem Pápáról deportáltak. Rengeteg embert összeszedtek Pápán, a megyei börtönben, 1956 november negyedike után. Én akkor le akartam menni Dobára a szüleimhez, elmentem egy kocsival. Elfogtak bennünket Pápán, mint ÁVO-sokat. Azt mondták, hogy szökönek az ÁVO-sok. Egy kultúrterembe voltam az elfogott kommunistákkal, vezetőikkel. Negyediken hajnalban bejöttek az oroszok, átvittek a megyei börtönbe. Ötödiken vagy hatodikán megjöttek az autók, páncélozott autók elől-hátul, kísérték, s fölötöttek bennünket hátul. És ahogy vittek bennünket, úgy megbarátkoztak velünk, mondtuk nekik, hogy mi nem csináltunk semmit. De hát hiába beszélünk. És valóban le voltak csukva a ponyvák, nem lehetett kilátni, csak akik ismerik a területet, azok tudták, hogy merre megyünk.*

– Ön hova került?

– *Volt köztünk, aki fölismerte, hogy Debrecenben voltunk, a laktanyában...*

– *Ungvár volt a vége...*

– *Igen, igen. Kivittek bennünket, de velünk visszafordultak még azon az éjszakán. Akkor volt Budapesten az a néma tüntetés. Fordultak velünk, és visszahozták Pápára. Onnan fölvittek Pestre, a Duna-partra, és ott szélnek engedtek. Pápára kell menni érdeklődni, ott elmondják, hogy mit tettek, mit vittek véghez. Borzasztó sok embert elvitték.*

– 1956-ról beszéljünk még Iványi Péterrel, de most egy kicsit más témáról. Mégpedig 1956. december 6-áról, a Nyugati pályaudvarról. Arról, hogy mi történt ott és kik lehettek ott.

– Rendkívül fontos aktualitása van ennek. Ugyanis a fontos tisztséget betöltő személyek közül Horn Gyula miniszterelnökünk múltját is átvilágította az ebből a célból felállt átvilágító bíróság. Megállapították, hogy 1956. december hatodikán ott volt a Nyugatinál tartott tüntetésen.

– Persze aki végigolvasa az átvilágító bírák jelentését, én az MTI hírekben olvastam, annak nem derült ki, hogy milyen minőségben volt ott Horn Gyula? Karhatalmistaként vagy baloldali szimpatizánsként? Mert azt tudni kell, hogy december hatodikán, Budapest különféle pontjain, a Kádár-kormány mellett kommunisták tüntettek.

– Minősítés nem volt ebben a dokumentumban, viszont összességében azt a látszatot keltette, mintha az utóbbi okból lett volna miniszterelnökünk a Nyugatinál, szimpatizánsként. Sőt, volt egy összejövételünk ezelőtt négy héttel, ahol megjelent Horn Gyula ügyvédje és elmondta, hogy a miniszterelnök ártatlan baloldali szimpatizánsként vett részt ezen a tüntetésen. A szimpatizánsok azért vonultak fel, hogy végre béke és rend legyen az országban – mondta. Visszatérve a dokumentumra, abban az szerepel, hogy a karhatalomba 1956. december 15-én került Horn Gyula.

– Tehát december hatodikán nem lehetett karhatalmistaként jelen. Viszont az előbb megmutattuk a kedves nézőknek Horn Gyula önéletrajzát. Ehhez tartozik egy kiegészítés, amelyben Horn Gyula sajátkezűleg a következőket írta: „1956. november 15-től 1957. júniusáig karhatalmista voltam.” Ez van tehát az önéletrajz kiegészítésében. Viszont az átvilágító bírák összesítésében úgy szerepel, hogy csak 1956. december 15-től volt karhatalmista Horn Gyula.

– Amióta világ a világ, nem először fordul elő, hogy a bíróságok tévednek. Én viszont sokkal többre tartom annál a miniszterelnök urat, mint hogy a bírának hinnék inkább. Én elhiszem, amit ő mond, tehát azt, hogy november 15-től volt karhatalmista.

– Hiszen az önéletrajz kiegészítése bizonyítja.

– Más kérdés, hogy a könyvében, a Cölöpökben, ami jóval az ötvenhatos események után íródott, ő maga is azt írja, hogy decembertől volt karhatalmista. De hát ilyen korban nem csoda, ha elfelejti az ember, hogy akkor november volt vagy december. Mind a kettő elég hideg hónap.

– Mi történt a Nyugati pályaudvarnál? Mert nem véletlen, hogy önök – tudomásom szerint – szemtanúkat keresnek.

– Pontosan azért keresünk szemtanúkat, mert mi magunk sem tudjuk, hogy mi történt akkor. Ugyanis Budapest lakossága azt látta – és kicsoda morbid humora volt a baloldalnak, hogy Mikulás-napkor szervezett egy ilyen „békés” tüntetést –, hogy a Nyugati felé vezető pontokon mindenütt fegyveres karhatalmisták gyülekeztek. Olyan szemtanúkkal beszélünk, akik ismerősei között voltak olyanok, akik valóban baloldali szimpatizánsként vettek részt ezen a tüntetésen. Természetesen ez alatt azt kell érteni, hogy csak merték volna megtenni, hogy nem mennek el erre a tüntetésre.

Tudjuk azt, hogy előre megmondták nekik, a Nyugatiig nehogy elmenjenek. A Nyugatinál egy spontán összeverődött, érdeklődő tömeg volt.

– Csepelről is hoztak munkásokat.

– Hoztak. Egy ügyvéd ismerősöm mesélte, és ezt nyilvánosan is elmondta a két héttel ezelőtti összejövetelünkön, hogy egy elhunyt ügyvéd aktáját volt szerencséje látni, amiben egy négygyerekes fiatal csepeli munkást azért ítélték halálra 1958-ban, mert Csepelről munkásokat vitt fegyveresen a békés baloldali tüntetést megzavarni, ahol három ártatlan járókelő meghalt.

– Egyébként nem három halt meg. Az önök kutatásai szerint statáriális bíróság is működött ott és falhoz állítottak embereket.

– Hogy hányan haltak meg, nem tudjuk. Az egykori híradásból, az akkori Népszabadságból három ember haláláról volt szó. Azt természetesen nem írta le a Népszabadság, hogy öt embert egyszerűen agyonlőtték, falhoz állítva. A hatodik ez a csepeli áldozat, akit a bíróság ítél el, de nem agyonlőtték, hanem felakasztották. Talán azért is volna jó, hogyha jelentkeznének a szemtanúk, mert nagyon keveset tudunk erről az 1956. december 6-i véres Mikulás-napról. Arról a napról, ahol Horn Gyula, önéletrajzi kiegészítése szerint, karhatalmistaként lehetett jelen. Míg az átvilágító bírák esetleg abban a tévedésben vannak, hogy békés tüntetőként.

– Köszönöm szépen, hogy eljött az ATV stúdiójába. Kedves Nézőink! Történelmünk sötét foltjairól esett ma szó. Ezt a sort órákig, napokig, hetekig, hónapokig folytathatnánk. Hiszen számtalan megoldatlan, rejtélyes dolog van ötvenhatal kapcsolásban. Ma sem tudjuk például, hogy 1956. október 25-én a Kossuth téren, a Földművelésügyi Minisztérium tetejéről kik lőttek. Kik gyilkoltak? A szemtanúk jelentkezése fontos volna. Ha végre már mernénk beszélni. Kérem, beszéljenek!

(ATV, Mondjuk a magunkét..., 1997. október 9.)

Kádár János összevonta szemöldökét

Vers Nagy Imréről – 1984-ben

– 1984. október 2-án Tatabányán megjelenik az Új Forrás kulturális, irodalmi és művészeti folyóirat ötödik száma, ennek a harmadik oldalán három Nagy Gáspár verset olvashattak az olvasók. Az egyik címe: Halálra ítélt évszak – ez a nyár, a másiké: Nyárba fagyottan; és a harmadiké: Örök nyár – elmúltam kilencéves. Akkor főszerkesztő-helyettesként Monostori Imre dolgozik a lapnál, tulajdonképpen megbízott főszerkesztő, hiszen a főszerkesztő, Payer István azt megelőzően halt meg. Tehát megjelenik ez a vers. Miképpen jutott el önhöz?

– Nagy Gáspár beküldött három verset, az egyiket túlságosan élesnek éreztem és visszaküldtem, kértem egy másikat. Ez az Örök nyár – elmúltam kilencéves. Ez jött pótlólag. Most könnyű lenne azzal hencegнем, hogy mekkora ellenálló voltam már 1984-ben. Egy nyilvánvalóan Nagy Imrét sirató és Nagy Imrét rehabilitáló verset először közöltem a magyar sajtóban. Ez nem így volt, hanem egyszerűen a nagy zúrzavarban, a főszerkesztő halála után kevés figyelem fordítódott a vers politikai elemzésére.

– Kezdjük a címmel: Örök nyár – elmúltam kilencéves.

– Ki lehetett volna könnyen találni már a címből is, hogy nem az ötvenhat előtti időszakra utal ez a harmadik vers, amit közöltünk, hanem ötvenhat utánra. Ugyanis Nagy Gáspár 1949. május 4-én született, és ha ehhez kilenc évet hozzáadunk, az 1958. És ha ő már elmúlt kilenc éves, akkor május után kell lenni az eseménynek. Nyilvánvalóan Nagy Imréék kivégzésére utal ezzel a címmel.

– Az utolsó három sor a következőképpen szól:

egyszer majd el kell temetni,
és nekünk nem szabad feledni,
a gyilkosokat néven nevezni.

A sorok végi temetni, feledni és nevezni szavak végén nagy N, nagy I, mind a három esetben. Ez sem tűnt fel önnek, hogy ez Nagy Imrére utalhat.

– Nem tűnt fel, mert Nagy Gáspárnak ez az infinitívusz típusú játéka, tehát a „ni” főnévi igenév versbeni megjelenése nem is volt különleges dolog. Volt neki már korábban is olyan verse, hogy Infinitívuszok lányom olvasókönyvéből, és ha az ember agya egyszer beáll egy sírre, arra, hogy márpedig ez a vers ötvenhat előtről szól, illetve a másik kettővel együtt

úgymond a személyi kultusz egy gyilkosságsorozatának megjelenítése, akkor így gondolkodik tovább.

– *Hogyha az első sorokat olvassuk:*

a sír,

Nincs sehol,

a sír

a test,

Nincs sehol,

a test

a csont,

Nincs sehol.

a csont

Megintcsak nagy N, nagy I ott a kezdeteknél. Mind a három esetben: Nincs, Nincs, Nincs

– Vizuálisan is szépen megszerkesztett versről van szó.

– Láttató ez a vers. Szétszórt sorok, szétszórt szavak, látszólagos összevisszaságban. Amikor is arra kell gondolni az embernek, mindezek a temetőben elkapart forradalmárok testeinek szétszóródására utalhatnak.

– Utólag én is így látom, és ezért gondolom azt, hogy nagyon tudatosan megszerkesztett vers.

a gyilkosok

se ITT,

a gyilkosok

se OTT.

– És az ITT és OTT minden betűje nagybetűvel írva.

– Az ITT-OTT egy kulturális emigráns magyar szervezet Kanadában. Ennek a felvillantása megint egyfajta politikai kihívás.

– 1983-ban írta Nagy Gáspár ezt a verset, Nagy Imre halálának huszonötödik évfordulójára. Most már tudjuk, hogy 1984-ben megjelent az Új Forrásban. Nagy Gáspáré a szó.

– 1983-ra már annyi keserűség volt bennem, és azt hiszem nemzedékemben, hogy maszatolunk és nem merünk szólni arról az igen fontos történelmi dátumról, amely nélkül a magyarságot a huszadik században érdemben megítélni nem lehet. És akkor leírtam ezt a verset, pontosabban odakínálva a verset a történelemnek. Igen, pontosan tudtam, hogy a nincseknek a megismétlődő három nagy NI-je és az infinitívuszok NI-je Nagy Imrére utalnak. Talán tartoztam ennyivel apám emlékének is, hogy 1956-ról, illetve '58-ról tisztességesen beszéljünk. Előtte van a kép, elmúltam kilencéves, ötvennyolc nyaráról van szó. Amikor kezükbe vették a me-

gyei lapot az unokabátyámmal együtt és olvasták a szörnyűséget, hogy kivégezték Nagy Imrét és társait. Ezt az arcot látni kellett volna, apámé volt, azt hiszem a könny is kicsordult a szeméből. Azok a parasztemberek, akik ugyan az ötvenes évek minden galádságát, ami történt, a padláslesöprestől kezdve mindent elszenvedtek, de Nagy Imre nekik ötvenhárom után – úgy érezték – nagyon sokat hozott. És azt az embert, akiért ötvenhatban – ha úgy tetszik – szurkoltak, vagy a maguk területén tettek is valamit, amíg nem jött a megtorlás, azt az embert kivégezték. Azt hiszem, a magyar parasztság úgy érezte akkor, hogy elárulták őket. Ez is bennem volt, amikor a verset papírra vettem. Nekünk nem szabad feledni a gyilkosokat, mert enélkül nincs igaz történelmünk.

– *A néven nevezés megtörtént? 1997-ben vagyunk.*

– A temetés megtörtént, de a néven nevezés és egyáltalán a bűnösök megbüntetése nem történt meg. Az egész ötvenhat körüli maszlagolás mind annak a következménye, hogy a bűnösök részéről a legelemibb bocsánatkérés sem történt meg.

– *Megjelenik ez a vers. Mikor veszik észre, hogy miről is szól a költemény? Mikor figyelmeztetik önt először arra, hogy Monostori úr vagy elvtárs, valamit vétett.*

– Akkor az elvtárs megszólítás járt, 1984. október 20-án. Kiderült, hogy bejelentés érkezett, de mondhatnám följelentésnek is. Tehát BM-ügy kerekedett belőle, hiszen mindenki tudta, hogy Kádár János személyes ügye is ez a gyilkosság. Az ő lelkét terheli, és ha egy ilyen súlyú felelősségre vonásra való felhívás megjelenik valahol, akármilyen lapban, ez kemény államelenes megnyilatkozás, ahogy akkor mondták. Szemtanúk, illetve fűltanúk mesélték, hogy személyesen Kádár János asztalára is odakerült ez a vers. A lavina akkor indult el, amikor Kádár János ezt elolvasta, hiszen világosan kiderült, hogy ő az első számú politikai célpont. Sokáig szamizdatban terjesztették, mígnem aztán nyolcvankilencetől legálisan is az egyik fontos verse, dokumentuma lett annak a gondolatsornak, annak, hogy ötvenhatnál szembe kell nézni, és Nagy Imre kivégzését valakinek vagy valakiknek vállalniuk kell.

– 1984. december 20-án kap ön egy levelet „Tisztelt Monostori Elvtárs!” megszólítással. Aláírás: „Elvtársi üdvözléssel: Vas Mihály igazgató”. A kiadó igazgatójáról van szó. Ebben a következő szövegrész található: „Mivel a vers politikai szempontból nemkívánatos gondolatokat tartalmaz, megjelenítése az ön munkaviszonyával kapcsolatos kötelezettségének vétkes megszegését eredményezte. Ezért a Munka Törvénykönyv 55. §-a (1) bekezdésének b) pontja szerint szigorú megrovás jegyzelmi büntetéssel sújtom.”

– Ennek a levélnek az egész stílusa, a zavarodottsága, a magyartalansága, a félig-meddigi értelmetlensége mutatja, hogy nemigen tudtak mit kezdeni ezzel az egész ügygel. Velem sem, Sárándi Józseffel sem...

– *Hiszen ő volt az a főmunkatárs, akivel közösen szerkesztették abban a számban ezt a három verset.*

– Igen, pontosan így van. Abban a pillanatban, amikor ez túlterjedt a megyén, és amikor Kádár elé került, már nem volt ilyen egyszerű a dolog. Aczél György szerepe is igen jelentős, hiszen Kádár rögtön kiadta Aczélnek az egészséget, hogy intézkedjék. Aczél Györgyöt nem érdekelte az én személyem, mert sem párttag nem voltam, sem egyéb. Ellenben Sárándi Józsa szegény, korábban írt egy verset, amiben nagyon megsértette Aczél Györgyöt, és az ő büntetését – ugyanaz volt egyébként eredetileg, amit én kaptam – Aczélék súlyosbították, mint valami fellebbviteli bíróság. Szabályosan így is zajlott a dolog. Sárándinak kiadták a munkakönyvét, mennie kellett a laptól. Ez volt az ő büntetése. Nem a közvetlen büntetés kimérése volt a legfőbb gondjuk, hanem az, hogy itt valakit elnémitok, valakit kirúgok, valakit megnyomorítok. Az Írószövetséget például, annak elnökségét, ahol Nagy Gáspár szerepelt. Az volt az igazi célpont, azt szétverni. Mert akkor egy meglehetősen határozott és jól gondolkodó írószövetségi elnökség működött. Ez volt itt akkor a fő szempont, és így az Új Forrás megúsza azzal, hogy nem kellett szünetelnie. Mindenféle segédlettel, megfigyelő-szolgálatlaltal tovább működhetett, és furcsa módon engem bíztak meg az új szerkesztőség megszervezésével. Ez is érdekes, ezt a kérdést is érdemes föltenni, hogy na vajon, akkor mibe került ez nekem, vagy mit fizettek? Mert az is elterjedt, hogy megvásároltak, besúgónak kellett lennem, ezért maradtam tovább főszerkesztő-helyettes, majd aztán egy év múlva kineveztek főszerkesztőnek. Szó sem volt besúgásról.

– *Térjünk vissza 1984-hez. Ön, Nagy Gáspár, akkor az Írószövetség vidéki titkára.*

– 1981-ben lettem az Írószövetség titkára. Ebben az évben volt egy olyan írószövetségi közgyűlés, amelyet bátran nevezhetek a gerincek kiegyenesedésének, ötvenhat után először az írók között. Lehetett szinte hallani a közgyűlésen, hogy most pattog valahol a mész a csigolyák között. A közgyűlés a XIII. kerületi párt-székházban zajlott. Különös dolog, hogy munkásörök sorfala között mentünk be, csaknem megmotoztak bennünket. A felszólalások nagyon élesek voltak, nagyon keményen bírálták a fönállló rendszert. Akkor gondolta ki a jelölő-bizottság, hogy nosza, akkor a József Attila Kör és a fiatal írókkal való foglalatosság mellett a vidéki írócsoportoknak is legyen gazdája. A fiatal írók József Attila Köre valósággal

forrongott akkor, a vezetésben nagyon kiváló fiatal emberek dolgoztak: Elek István, Csengey Dénes, Lezsák Sándor, Tóth Erzsébet, de sorolhatnám a másik oldalról Tamás Gáspár Miklóst vagy Szilágyi Ákóst is. A kulturális hatalom, a pártközpont és a minisztérium már nem nagyon tudta kezelni a dolgokat, és mindenért a szövetség vezetőjét, elnökségét, választmányát tették felelőssé. Ebben a légkörben már ötvenhat is ott volt, az, hogy erről is hamarosan beszélni kell. Való igaz, hogy az Írószövetség ellen is fordították mindezt, mert '84-től, amikor ez a vers megjelent, fantasztikus zsarolás kezdődött el, hogy a szövetség titkára az akkor fennálló rend legitimitását vonja kétségbe. Ez volt a vád. Az ütközés odáig ment, hogy a Magyar Írószövetség külügyi kapcsolatait leállították. De volt más is. Nem éppen rokonszenvnek éreztem, ami akkor az íróársaktól felém irányult. Olyanok is voltak, akik úgy gondolták, talán épp ezért nem kapják meg az esedékes József Attila-díjat, vagy talán valakinek éppen azért nem jelenik meg könyve, mert szolidáris velem. Ezeket elég rendesen tudják érzékeltetni a hatalom emberei és tudják azok az íróársak is, akik akkor megrémültek. Mert úgy gondolták, hogy én helyettük is beszélek, hiszen nekik kellett volna már korábban is ezekről a dolgokról beszélni. Nem azt mondom, hogy átmentek az utca másik oldalára, de éreztem, hogy nem a legboldogabbak, amikor találkoznak velem ezekben a hetekben, hónapokban. S akkor, nyolcvanöt tavaszán talán, egy elég viharos választmányi ülésen azt mondtam, hogy a verset vállalom, nekem van igazam ebben. A versről soha nem mondom le. Viszont azért, hogy a szövetség élete és a hatszáz ember normális írószövetségi működése tovább menjen, azt mondtam, nem akarok tovább titkár lenni. Maradtam a választmány tagja, és akkor valami megkönnyebbülést éreztem a vezetésben. És amit meg kell hogy mondjak, nem volt velem szolidáris az Írószövetség elnöke és főtítkára sem. A választmány viszont – ezt jó volt tudni – egy emberként mögöttem állt.

– *Együtt volt Csengey Dénes, Tamás Gáspár Miklós, ott volt Lezsák Sándor. Ma kiket tudna sorolni, akik különféle nézetet képviselnek, de mégis egyfelé indulnak?*

– Most nagy bajban lennék. De azért mondom valamit, ami nagyon különös. 1988-ban, egy évvel a temetés előtt, amikor Franciaországban a Pere Lachaise temetőben felállítják a Nagy Imre szobrot, itt Pesten, abban a derekig érő nagy fűben azért kimentünk százan-százötvenen a feltételezett sírokhoz...

– *... a 301-es parcellához.*

– Ott Mécs Imre kérésére mondtam el a Fiú naplójában és az Örök nyár – elmúltam kilencéves című versem. Mellettem kitűnő szónoklatot mon-

dott Fónay Jenő, beszélt Rácz Sándor és ott tartotta a mikrofonját Kőszeg Ferenc, amikor sorolták a kivégzettek neveit. Akkor ott különös egységet tapasztaltam. Azután még '89-ben. Amíg ötvenhatról meg nem hallgattatik mindenki, amíg például a snagovi jegyzőkönyv nem olvasható, az, hogy Nagy Imre miként vélekedett a dolgokról, akár miként vélekedett azokról az emberekről, akikkel együtt raboskodott...

– ...romániai száműzetésben...

– Vagy például amíg a Nagy Imre-per tárgyalásának jegyzőkönyvét nem ismerhetjük meg, aminek kell lenni hiteles változatának, amíg nem tudhatjuk azt, hogy ki mit mondott akkor, abban a perben, ki vallott rá, ki nem. Amíg ezeket nem tudjuk, addig ötvenhat teljes igazságához nem kerülhetünk közel. Egy biztos, akiket kivégeztek, azok tiszták voltak ebben a forradalomban. Akik viszont életben maradtak, és nem mondanak el mindent, vagy nem úgy mondanak el ahogy volt, azok ne várják el a leendő ifjúságtól, hogy tisztelettel közelítsen feléjük. Hogyha az a bíró, aki hozta az ítéleteket, beismerte volna, hogy tévedtem, vagy az, aki pufajkás volt és azt mondaná, bocsánatot kérek a magyar nemzettől, rossz oldalon álltam. És bocsánatot kérek minden áldozat hozzátartozójától. Amíg ez nem történik meg, addig ötvenhatnak, ennek a különösen felemelő nagy forradalomnak nem tudjuk a teljes értékét magunknak fölmutatni. A világ tudja, de mi nem. Ez a szörnyű benne.

(Vasárnapi Újság, 1997. december 28.)

Grósz Károly: Horn Gyulát megkértük, jelentse be, kiengedjék a kelet-németeket

„Kész a leltár”

– Beszélgetés következik a hatvanöt éves Grósz Károllyal, az MSZMP egykori első emberével, aki a sokáig titkos tételekről lebbenti fel a fátylat. Beszél arról, miként látja a rendszerváltozásra készülő országot és saját forrongó pártját ebben az időszakban. Ki nyitotta fel az osztrák sorompót, mit sajnál ma is, és mit becsül Antall József munkásságában, és úgy vélekedik, hogy a megalakult MSZP a vagyont elvitte, de az ideológiát ráhagyta a Munkáspártra. Következzék tehát a beszélgetés.

Beszéljünk 1988-ról, 89-ről, amikor miniszterelnök, amikor főtitkár... Ebben az időben nagyon sok minden történik Magyarországon, ami már a rendszerváltozás előzményeként fogható fel. Az egyik ilyen 1989 februárja. Tudomásom szerint ön Davosban van. Itthon elhangzik Pozsgay Imre kijelentése. Ön arra érkezik meg, hogy az addig ellenforradalomnak nevezett 1956 népfelkelésnek nevezendő.

– 1988 májusa, amikor megtörténik tulajdonképpen a párt élén a személyi változás. Utána erősödik fel az időszak átértékelése, ami egyébként természetes és helyes volt. Addig nem lehetett, mert elsősorban Kádár János személye akadályozta az ilyen típusú töprengéseket és kutatásokat. És mi nagyon sokan, akik az ötvenhatos időszakot átéltük, saját személyes élményeinkre ugyan építhettünk, de egy általános társadalmi folyamatot megítélni nem voltunk képesek, míg a szükséges információkat meg nem szereztük.

– Az én emlékezetemben úgy él, hogy Grósz Károly abban az időszakban nem állt azok közé, akik ezt az új megfogalmazást sürgették.

– Nem álltam az élre, de nem is elleneztem. Ezt nagyon világosan látni kell. A szocializmus csak a politikai propagandában fogalmazódott így meg. Kérem szépen, abban az időszakban én úgy gondoltam, hogy sok dolgon változtatni kell. Az 1956-os események értékelése ebben az egyik volt számomra, de nem a legfontosabb. Az első perctől kezdve azon az állásponton voltam, hogy az egy jogos, alapos indokkal megszervezett és elindított munkásmegmozdulás, majd egy országos népi megmozdulás lett, ami ellenforradalomba torkollt. Az elvtársaim, barátaim, munkatársaim – mert itt ugye különböző csoportokról van szó – főleg a második részt vitat-

ták, hogy ellenforradalomba torkollt. Amit én mondok, ma is megfelel az MSZMP 1956. decemberi értékelésének.

– Még maga Kádár János sem nevezte ellenforradalomnak az első időszakban.

– Nem. Megvannak az okmányok, nem kell hozzá nagy kutatómunkát végezni, nyilvánosságra került egymillió példányban. Később a politikában ez az ötvenhat. decemberi értékelés az első perctől kezdve ellenforradalom-má változott. Csak ellenforradalom-má. De nem ezt tartottam a legfontosabb kérdésnek. Azonkívül minden ilyenfajta típusú önkorrekcióra, amelyet vállaltam, képviseltem és ösztönöztem, sokkal alaposabb felkészülést tartottam volna szükségesnek, és ami még ennél is fontosabb, először a párttagság, azután a közvélemény alaposabb felkészítését.

– Érdekes, ha ezt az időszakot felidézzük, az emberek sokasága az akkori Grósz Károly tevékenységét értékelve a Sportszarnok-béli beszédét hozza elő. Ma is úgy fogalmazzanak, hogy Grósz Károly akkor a fehérterrorral fenyegetőzött.

– Úgy gondolja, nagyot tévedtem?

– Ön szerint a fehérterror következett be?

– Nem az következett be, de megvolt a fehérterror bekövetkezésének esélye. Erről beszéltem ott. Hogy mégsem következett be, az nem elsősorban a magyarországi politikai erőviszonyoktól függött. Aki ezt nem hiszi, olvassa el Kónya úrnak azt a dolgozatát, ami nyilvánosságra került. Abból egyértelműen kiderül, hogy az orosz csapatok ittléte akadályozta meg az akkori vezetéset, hogy egy sokkal szélesebb leszámolás következzen. Majd, és ez nagyon fontos, mindig hangsúlyozni kell, hogy sem az amerikaiaknak, sem a németeknek nem volt érdeke, hogy itt olyan politikai helyzet kerekedjék, aminek ez lesz a végkifejlete. De nézze, ha egy politikusnak az az érzése, hogy ennek potenciális lehetősége megvan egy országban és ezt elhallgatja és netán mégis történik valami, akkor megbocsáthatatlan bűnt követ el az országgal és önmagával szemben is.

– Lapozzuk tovább a közelmúlt történelemkönyvét: ön az a főtitkár, akit végül is a pártja cserbenhagyott. A párt vezetésének jelentős része új pártot alapított, a Magyar Szocialista Pártot.

– Nézze a politikában ilyen van, nem kell ezt dramatizálni. A megfogalmazásához szeretném hozzátenni, hogy soha nem éreztem, hogy a párt hagyott engem cserben. Ma sem érzem úgy. Nem a párttagság fordult velem szembe, a párttagság borzasztóan el volt bizonytalanodva, nem látta világosan, hogyan fognak alakulni a dolgok. Tehát ezt nem a párttagságnak rovom fel. Volt egy csoport, amelyik úgy gondolta – de ezt meg is ideologizálta, tehát nem titkolta –, hogy a szocializmus útkeresésének az a formációja, ami itt kialakult, megújíthatatlan. Vagy ahogy fogalmaztak: kimerítette a

tartalékait. Ami persze nem igaz, azonkívül meg sem próbálták a tartalékokat felszabadítani. Dehát meg kellett valahogy ideologizálniuk a magatartásukat. Ha úgy tetszik a politikai és ideológiai köpönyegforgatásukat.

– Megfogalmazásai között többször is olvasható, hogy a megalakult MSZP az ideológiát ráhagyta az ön mostani pártjára a Munkáspártra, viszont a vagyont elvitte magával.

– Így is történt. Megítélésem szerint ez azért történhetett meg, mert az akkori polgári erőknél, akik hatalomra kerültek, ez érdekük volt. Vagyis egy olyan „ellenzéki párt”, amelynek politikai törekvése ugyanaz, mint a kormányzópártnak...

– Az MSZP-re gondol?

– Az MSZP-re, persze... Sokkal jobb egy olyan párttal partnerségben és „ellenzékiiséggel” dolgozni, mint egy olyan párttal, amelynek a kormányzópárttól eltérő ideológiai és elvi álláspontja van. Ez pedig a Munkáspárt, ami akkor persze még nem Munkáspárt volt, hanem a Magyar Szocialista Munkáspárt újjászerveződő csoportja. S az MSZP-vel az MDF-nek a legkényelmesebben lehetett kihúzni a gazdasági talajt a Munkáspárt alól. Egy olyan pártnak juttatta a vagyont, amelyik – még egyszer mondom – politikai célkitűzéseit illetően az övével azonos.

– Megint csak újabb fejezet. A magyar-osztrák határon a határzár megszüntetésére gondolok. Sokan vállalják magukra a dicsőséget, hogy ők voltak azok, akik mindent elindítottak. Onnan kell kiindulni, hogy létezik a határzár, ami elavult. Önök vizsgálják és rájönnek, hogy százmillió forintba kerülne a felújítása.

– Mi a története ennek? Először is: nagyon hamar, amikor miniszterelnök lettem, bevezettük az úgynevezett világítástelevet. Ez nagyon fontos tényező a határzár felbontásának megítélésében. Másik tény, hogy a határzár elavult, fel kellett volna újítani. Harmadik tény, hogy borzasztóan el voltak fáradva a határon dolgozók. Állandó volt a riasztás, aminek kilencvenhat vagy kilencvenhét százaléka – már nem emlékszem pontosan – a vadaktól származott. Amikor az őrön riadóztattak, ki kellett menni, vizsgálni ki ment át, hogy ment át? És akkor felvetődött, hogy – és ezt Horváth István akkori belügyminiszter vetette fel – gondoljuk végig, normális dolog az, hogy az egyik oldalon a magyar állampolgárt, ha csak nem bűnöző, vagy nincs ügye vizsgálat alatt, liúngedjük. A másik oldalon pedig százmilliókat költünk a határ megerősítésére csak azért, mert évtizedekkel korábban született egy nemzetközi megállapodás, hogy az úgynevezett nyugati határon ezt a határszakaszt műszakilag is biztosítjuk. Ekkor úgy gondoltam, és a Minisztertanács tagjai ezzel egyetértettek, hogy a Belügyminisztérium

vizsgálja meg komplexen a problémát a Külügyminisztériummal együtt, mert ennek jelentős külpolitikai hatásai lehetnek.

– Hiszen még a Szovjetunió létezik.

– Úgy van, és az akkori szocialista országokkal érvényes megállapodásunk volt ennek a kötelezettségnek a teljesítéséről.

– Ekkor találkozott ön Gorbacsovval? Ekkor mondta el neki, hogy mi a magyarországi terv?

– Vele is találkoztam, és másokkal is. Gorbacsov akkor azt mondta, hogy ezt helyesen tesszük. Ő természetesen a maga vonalán intézkedett, hogy erősítsék meg a nyugati határait. Ennyi az egész történet. Később persze, ahogy alakult a politika, ebből mindenki le akart csípni valami hasznot magának. Kérem, gondoljunk csak vissza, Jeszzenszky úr valami emléksobrot vagy nem tudom mi a csudát, emlékkövet avatott fel, mint a nagy gondolat egyik hordozója. Semmi közük nem volt ahhoz, hogy ez elindult.

– Önök között, mármint a volt MSZMP-ek között is vetélkedés indult meg, hogy ki a nagy gondolat, hogy önt szó szerint idézzem. Amikor a végponthoz érkezett ennek az eldöntése, akkor önök hárman: Németh Miklós akkori miniszterelnök, ön, mint az MSZMP főtitkára és Horn Gyula leültek és döntöttek arról, ki jelentse be a határ megnyitását.

– Így van, erről van szó. De a döntés nem hármunké. Kérem szépen, ha ön másokkal is beszélt, akik akkor aktív politikusok voltak, bizonyára mindegyikük emlékszik rá, hogy ez testületi ülésen vita tárgyát képezte. Ott volt Nyers Rezső, Pozsgay Imre, ott volt Szűrös Mátyás, tehát sokan. Sorolhatnám most a neveket, hiszen a központi bizottság információt kapott róla előtte, a központi bizottság ezt megerősítette. Ott pedig százegynéhány ember volt! Tehát nem úgy van, hogy mi hárman eldöntöttük, hogyan történik az egész, melyik pillanatban jelentjük be. Erre azonban már nem kellett a központi bizottságot összehívni.

– El kellett döntenie, hogy ki hozza nyilvánosságra?

– Tudja, engem akkor az vezetett, hogy ne a főtitkár hozza nyilvánosságra, ne csináljunk ebből pártügyet. Ne a miniszterelnök tegye meg, ennél szolidabban kezeljük. De a külügyminiszter, akárkinek hívják is, van olyan pozícióban, amelyben nemhogy megteheti, de kötelessége is ezt megtenni. Ekkor Horn Gyula volt a külügyminiszter. Őt kértük meg, hogy menjen el a rádióba és jelentse be.

– Ennyi a történet?

– Ennyi. Nem kell agyonkomplikálni ezt a dolgot. Ami mögötte húzódik meg, a politikai vita, az volt az igazán érdekes. A végső döntést megelőző félév, amikor vajúdtunk, vívódtunk, hogyan kezeljük a német-kérdést.

Mit szólnak hozzá az NDK-sok, miképpen fogják a magatartásunkat minősíteni? Ezek nagyon izgalmas kérdések voltak. Önmagunk gátjait kellett, szinte naponta, leküzdeni a vitákban. Ez az érdekes! Nem az, hogy ki jelentette be és kié az érdem. A vezetés döntött így. Ennek megvannak az okmányai. Azon csodálkozom, hogy akik magukra vállalják, mint nagy hőstettet, azoknak nem jut az eszébe, hogy valaki egyszer fogja magát és előszedi ezeket a jegyzőkönyveket. Azokból kiderül, hogy harminc-negyven-ötven embernek a véleménye húzódik meg a döntés mögött.

– Mondja, csodálódott jellemekben, emberekben, elvtársakban, volt munkatársakban?

– Sokban csodálódtam. Igen, sokban. De nehogy félreértse, nem a hozzám való viszonyukban csodálódtam. Természetes emberi tulajdonságnak tartom, hogy az érdekeltségi viszony megszűnt azzal, hogy nem én vagyok a főnök. Még azt is el tudom fogadni, hogy politikai magatartásom több embernek, több volt kollégának nem tetszett. De annyi bátorságuk nem volt, hogy ezt akkor megmondják nekem. Ilyen van az életben. Dehát ezt nem kell dramatizálni, nem kell eltúlozni. Inkább akkor csodálódtam, amikor változtatták az álláspontjukat. Nem egyszer gusztustalanul. Mást mondtak a szemembe, pedig én már akkor tudtam, hogy miket mondanak a hátam mögött. Szóval ezt nem szerettem, de hát ez jellembeli dolog, nem politika.

– Azok között, akikről beszél, mert neveket nem említ, közöttük mai országos vezetők is vannak?

– Igen, vannak olyanok is.

– Egy dologról nem beszélünk, de mind a ketten tudjuk, hogy ön nagyon beteg. Betegsége kezdetén az egyik veséjét eltávolították, mivel daganatot fedeztek fel, aztán a rák áttétessé vált és most rendszeres onkológiai vizsgálaton esik keresztül. De már természetgyógyászokkal is próbálkozott. Nehéz időszakot él most meg.

– Tisztában vagyok vele, hogy mi lesz a vége. De akármennyi van vissza az életből, talán természetes emberi törekvés, azt szeretném nagyobb fájdalom nélkül megélni.

– Ahogy hallgatom, egy másik ember, egy másik miniszterelnök betegsége és halála jut az eszembe. Antall Józsefre gondolok. Antall József utolsó időszakára, amikor gúny tárgyává tették a betegségét, amikor satirikus lapokban és kabarékban viccelődtek vele.

– Ízléstelen, gusztustalan, embertelen. Soha nem ismerek a politikában olyan indokot, soha nem is ismertem, amellyel magyarázni lehet ezt a magatartást. Olyan politikai törekvés remélem nem létezik a földön, amelyik ilyen eszközökkel akarja a céljait elérni. Antall József mint politikus, nyilvánvalóan sokféle megítélés alá vethető. Sok politikai lépését, döntését,

hogy konkrét legyenek, az oroszokhoz való viszonyát nagyon nagy hibának tartom. Hosszú időszakra meglesz a káros következménye. Vagy ahogy a mezőgazdasági problémát kezelték, politikai hibának tartom. De egy dolog az, hogy egy konkrét döntést én hogyan ítélek meg, és megint más dolog az, hogy egy embert, amikor küzd az életéért, amikor alkotni akar még, amikor tervei vannak és vágyai, gúny tárgyává teszik. Az annyira elfogadhatatlan számomra, hogy a legmesszebbmenőkig elutasítom. Azt mondom, hogy az ország a rendszerváltozás időszakában sokat köszönhet annak, hogy Antall József lett a miniszterelnök. Megítélésem szerint nagy szerepe volt, hogy ez az átalakulás – relatíve – látványos konfliktus-mentességgel ment végbe.

– Önben vannak félelmek?

– Attól függ, hogy mire gondol? Azért, hogy az életemet befejezem, semmilyen félelmem nincs. Először is, ez az élet rendje és már hatvanöt évet éltem. Ha arra gondolok, hogy mennyi tehetséges, tisztességes, korrekt ember hal meg jóval fiatalabb korban, azt kell mondanom, igazán nem reklamálhatok és nem is reklamálok. Vannak dolgok az életemben, amiket sajnállok, hogy megtörténtek, restellek is utólag visszagondolva. Sokszor átértékeltem, kerestem magamnak magyarázatot arra, hogy miért alakult úgy, ahogy alakult? És van néhány dolog amire büszke vagyok és az is maradok, akár elismerik, akár nem. Nekem a saját leltárommal kell rendben lennem, és ezt megtettem. Félek azonban az ország jövője miatt. Ettől valóban félek és aggódom is. Az ember aggódik, hogy mi lesz a gyerekeivel, mi lesz a családjával akkor, amikor már ő nincs jelen. Aggódik, hogy fog az a világ alakulni, amelynek alakításában ő valamelyest, akármilyen szerényen is, de részt vett. És ebben a pillanatban nem látom megnyugtatónak a jövőt.

(*Vasárnapi Újság*, 1995. augusztus 6.)

A kommunisták nem hittek a fülüknék

Nem ellenforradalom, népfelkelés volt

– 1989. január 28-án elhangzott egy kijelentés 1956-ról. Az akkori ellenforradalmat, ahogy fogalmazott az a kor és az a politika, Pozsgay Imre a Nemzeti Demokrata Szövetség mostani elnöke egészen másnak nevezte. Azt mondta, 1956 népfelkelés volt. Öt év telt el azóta. Az elmúlt héten volt az ötödik évforduló. Néztam az újságokat, kerestem a híreket, nem találtam írást erről az öt évvel ezelőtti történetekről, és eszembe jutott, hogy Pozsgay Imre ma ennyit ér?

– Valószínűleg nem Pozsgay Imréről van szó, hanem a történelem ilyen vagy olyan értelmezéséről. S túl közeli kortársak vagyunk még mindig ahhoz, hogy elfogultságok, és hamisítási szándékok nélkül tudjunk nemrég múlt eseményekhez visszanyúlani. Különös bántódás nem ért azzal, hogy az ötödik évfordulóról, a bejelentés jelentőségéről nem emlékeztek meg. A legnagyobb jutalom egy ilyen esemény után, hogy a dolgok úgy alakultak, ahogy számítottuk. Bekövetkezett az, amit szerettünk volna. Végbement egy rendszerváltozás Magyarországon, amelyben a társadalom a maga akarata szerint elküldhette a régi rendszert és megkezdhette a berendezkedést az újba.

– Azt mondják egyesek, hogy az ön kijelentése, bejelentése a politikai belső csatározások része volt. Azért kellett önnek olyan gyorsan mindazt elmondania, mert volt valaki más is, aki szintén kimondta volna. Pozsgay Imre azért sietett, hogy ő legyen az első. Magyarán: Pozsgay Imre taktikázott.

– Miért tagadnám, miért beszélnék szemlesütve a taktikáról, hiszen a politika elképzelhetetlen nélküle. S ha még az etika is vele jár, akkor pedig egyáltalán nem restelni való. Hallottam én is ilyen értelmezését a dolgoknak. Félremagyarázzák. Akik utólagos igazolásokat akarnak akkori mulasztásokra keresni, azok magyarázzák így. Ez spekuláció a legjobb esetben is. Nem mondom, hogy rosszindulatú félrevezetés, pedig mondhatnám. 1989. január 28-án ugyanis nem az volt a kérdés, hogy a nép hogyan ítéli meg 1956-ot. A nép addig is tudta, hogy minek nevezze, addig is tudta, hogy mit gondoljon róla.

– Forradalomnak nevezte...

– Forradalomnak, igen. Éppen ezért itt nem új titkok felfedezéséről volt szó. Hanem arról, hogy akad-e valaki abban az állampártban, az MSZMP-ben, annak vezetésében, aki ki meri mondani, hogy az addigi politika

egy történelmi hazugságra, történelem-hamisításra épült. Arra a fikcióra, hogy 1956-ban itt ellenforradalom volt, és a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, meg a szovjet csapatok megmentették a népet egy ellenforradalmi restaurációtól. Ezt kellett hangsúlyozni, hangoztatni harmincvalahány éven keresztül, szuggerálni a népbe, hogy ezért van párturalom, és ezért van szovjet megszállás az országban. Ha ezt sikerül megváltoztatni, ha azon a párton belül, amely tekintély-uralmi alapokon működött és közhatalmi szerepeket, funkciókat is gyakorolt, sikerült megértetni, hogy tévedéshez kapcsolódik az egész párt küldetése és hatalmi ambíciója, akkor ez a párt roppan bele a felismerésbe és ennek a kimondásába. A tagság elszabadul és szabaddá válik. Akik becsületes, tisztességes gondolatvilágukkal, esetleg a tévedésükkel kötődtek ehhez a párthoz, azok újra döntés elé kerülnek és dönthetnek. Akik meg bűnösök ebben a harmincvalahány évben ötvenhat után, azok feleljenek. Így ez a teória meggyengült és az erejétől megfosztott uralkodó párt már rávehető arra, hogy békés eszközöket alkalmazzon az átmenet előkészítésében, hogy vállalja a tárgyalóasztalnál a békés átmenetet. Ami a bejelentés akkori összefüggéseit illeti, azt sem én mondtam ki egyedül, hogy 1956 nem ellenforradalom, hanem népfelkelés volt. Egy a programot előkészítő bizottság és annak egyik albizottsága, az úgynevezett történelmi albizottság közösen jutott erre a felismerésre. De a szokásos bolsevik hagyomány szerint ez bekerült volna, mint kimondhatatlan gondolat, a párt csatornáiba, a központi bizottság garatjába, és ott úgy megőrölték volna, hogy a szülőanyja sem ismert volna rá. Tehát nekem ahhoz, hogy a hatalmi viszonyok megváltozzanak, ezt a gondolatot, ezt a felismerést ki kellett ragadni a hivatalos kezelés köréből és átadni a nyilvánosságnak. Hogy visszavonhatatlan, visszafordíthatatlan legyen. S mivel ezt senki más nem csinálta meg, magamra kellett vállalni.

– Hányféle Pozsgay Imre létezik? Az egyik, aki kimondta, hogy ötvenhat népfelkelés volt, aki elment Lakitelekre. Egyedül, akkor, abból a párthierarchiából. Aki a Magyar Nemzetben nyilatkozott Lakitelekről. És a másik Pozsgay Imre, akire többen mondják az országban, hogy mit akar, ő is csak kommunista volt?

– Igen, mit akar itt egy volt kommunista? – kérdezik többen. Kérdezem néha én is magamtól. Ám különösebb megrázkódtatást nem okoz ez a kérdés. Már csak azért sem, mert ezen a kommunizmusnak nevezett nyavalyán és fertőzésen százezrek, milliók estek át ebben az országban az elmúlt negyven esztendőben. Ami a személyes vállalást illeti, az jut az eszembe, hogy kolosszális és csekélységem fölött toronymagasan álló példához folyamodjak, két érdekes alapja volt az 1848-as forradalomnak. Az egyiket úgy hívták, Táncsics Mihály. Aki szenvedett a császárság börtönében, aki

szociális érzékenységgel, népi elkötelezettségével tette azt, amit tehetett; egy népből jött értelmiségi. És volt egy az aulikus arisztokrácia köréből valaki, akit úgy hívtak, Széchenyi István. Gróf volt, beavatott, élvezte a kiváltságok minden előnyét az udvartartás környékén.

– *Mint ahogy ön is a pártpolitika terén.*

– Igen. Miközben a konfliktusokat is vállaltam, s vállalta ő is. Hiszen nemcsak aulikus arisztokrata és forradalomtól vacogva rettegő férfiember, és politikai gondolkodó volt Széchenyi, hanem reform-kezdeményező is, ha az Akadémiára, a Lánchíd építésére, a programjaira gondolunk. S akkor eszembe jut, hogy Uram Isten, ez a Széchenyi István még 1847-ben, a politikai program-töredékekben rettegve, mintegy rémképet vetíti fel a forradalmat és látensen tulajdonképpen Kossuthtal vitatkozik. S Kossuthtal vitatkozván még tagja a gyűlölt helytartótanácsnak. Annak a közlekedési bizottságát vezeti, majd a nemzeti egység jegyében egyszer csak együtt látjuk őket egy független magyar kormányban. Az áprilisi törvények után pedig a népképviselői törvényhozás előtt vállalja a miniszterséget. Hogy később nem maradt a kormány tagja, abban nem a múltja volt az ok, hanem egyéb körülmények. Pontosan az a titka minden igazi nagy történelmi átalakulásnak, hogy hagyjuk-e az embereket megváltozni? S még egy: ha megváltoztak, bevallhatják-e? Ha bevallhatják kockázat nélkül, akkor már béke van. Engem igazán nem az taszít, ha valaki megváltozik. Jobban taszít az, ha valaki azt akarja elhitetni, hogy soha nem változott, mindig ugyanaz volt, aki éppen a mai napon. Ez visszatetsző, erkölcstelen dolog, s így történelmet gyűjtögetni végül is visszaélés magával a történelemmel. De még inkább a néppel, amelyik vágyik a történelmi igazságra.

– *Miképpen vélekedik ön arról, hogy a mai Magyarországon a régmúlt emberei közül nagyon kevesen mernék szembenézni múltjukkal. A jóvátételre, a sortűzekre is gondolok. Arra, hogy ez az ország, ez a nemzet nem börtönbüntetésért kiált, hanem azért, hogy aki vétkezett, álljon ki és mondja meg, vétkeztem.*

– Azt hiszem, ez is lehetne egyfajta megoldás. Lett volna még jobb is, de 1990-ben a nagy pártkavargásban és a tavaszi átalakulásban végül is elmaradt. Akkor még „elpártosodás” nélkül, a történelmi igazság jegyében meg lehetett volna csinálni az elszámoltatást. Azóta azonban némileg megváltozott a helyzet, s e helyzetben nagyon nehéz eldönteni, hogy nem pártérdek mozgatja-e a különböző elszámoltatási és igazságtételi akciókat. Miközben elismerem, hogy a nép igazságérzete megkívánja, hogy nyíltan beszéljünk ezekről az ügyekről.

– *Legalább a szembenézésig jussunk el.*

– Ez pedig morális kötelesség.

– És mire szólítsuk föl azokat az embereket, akik ma fejlegetve járnak az utcákon, akik ma azt olvassák az újságokban, azt hallják, hogy ebben az országban 1990 után, négy év alatt, nem történt semmi?

– Tévedés így gondolkodni. Valóban történelmi jelentőségű átalakulás ment végbe. De megértem azokat, akik ezt az átalakulást mégis csalódottan élik meg. Nem a politikai elite gondolkodik és nem a nyilvánosság eszközeire elsősorban. Hanem a mindennapok emberére, aki nem készülhetett fel eléggé arra, hogy ez a számunkra is nagyméretű átalakulás végbemegy. Hiszen ki gondolta még nyolcvankilencben, hogy egész Kelet-Közép-Európa és egész Közép-Európa átalakul, majd megbukik, megdől a szovjet birodalom? Nos, ennek a veszteségeit neki kell elviselnie, és a kiszámíthatatlan, megtervezhetetlen jövőjét végiggondolnia. Számukra kell megadunk a reményt egy országépítő programmal, és meggyőzni őket arról, hogy az az út, amelyre ráléptünk nyolcvankilencben, s folytattuk kilencvenben a szabad választásokon, előbb-utóbb ehhez vezet. Miközben nem szabad eltagadni az emberek elől azt, hogy már ebben a ciklusban is lehetett volna a dolgokat jobban csinálni. S megismétlem, alapvetően jó irányban indult el az ország. Most pedig meg kell teremtenünk a lehetőséget arra, hogy ezt képes legyen belátni az egész társadalom és képes legyen együttműködni.

– Fél-e ön egy visszarendeződéstől? Nemcsak a magyarországi belviszonyokra gondolok, hanem a közvetlen külvilág hatásaira.

– Van ilyen veszély, különösen Magyarországon kívül, de ne csukjuk be a szemünket, itthon is előfordulhatnak hasonló jelenségek. Mégis, ami a leglenyűgözőbb ebben a hazai átalakulásban, az a nép bölcsessége és a biztonságra vágyó felelős magatartása. Ennek a felelősségnek kell majd érvényesülnie a választásokon is – el kell menni szavazni. Én most csak ennyit mondok, hogy a döntésben mindannyian részt vegyünk, a jövőendő építésében még elkötelezettebbek legyünk. A szomszédságból érkező rossz jelek, különösen kelet felől, dél felől riasztók mindannyiunk számára. Éppen Szárszón mondtam ki a nyáron, hogy abban van valami sötét iróniája a történelemnek, hogy ez az évszázad Szarajevóval kezdődött és Szarajevóval végződik. Ám Közép-Európa jövőjét, sorsát illetően mégis bizakodó vagyok. Oroszország kiforogja majd magának a neki megfelelő formát, és ott riasztó jeleket, egyéb eseményeket is tapasztalhatunk majd. De úgy hiszem, oly mértékig el van foglalva saját belső gondjaival, hogy újabb birodalmi ambíciókhoz erőt nem tud felmutatni, legfeljebb hangoskodást. És nekünk ez alatt kell a magunk függetlenségét jól kiépíteni és szuverenitásunkkal okosan gazdálkodni. S remélni azt, hogy egyszer lesz egy jó partnerséget nyújtó és jó piacokat teremtő Oroszország a közelünkben. Addig

pedig nekünk a magunk biztonságát kell megteremteni. S annyit erről még, hogy a társadalom segítségét kell hívni ahhoz, hogy a szélsőségek itt-hon ne kaphassanak lábra és ne juthassanak komoly erőhöz.

* * *

– *Magyarnak lenni érték, így fogalmazott Pozsgay Imre a Magyarok Világszövetségének hétvégi sajtótájékoztatóján. Nem kong túlságosan üresen ez a mondat ma Magyarországon?*

– Ha az emberek a maguk sorsára gondolnak, talán még így is érezhetik. Ámde ha arra gondolok, hogy valóban léteznek magyar értékek, amelyek a világot gazdagították! Ezek az értékek nem kövületek, nem síremlékekben és utcai műemlékeken észlelhetők csupán, hanem emberek a hordozói. Ennek az országnak a polgárai és a világ-magarság tagjai mégiscsak teremtettek egy ezerestendős történelmet, amelyben olyan kultúra és olyan alkotóképesség jött létre, amelyhez hasonló csak az európai kontinensen született, annak is a nyugati felén. Szegényebb lenne a világ nélkülünk. Nagy kérdés, hogy a jövőben értékteremtők tudunk-e lenni?

– *Ez a mostani percnyi történelmünk nagy kérdése, hiszen Duray Miklóst idézték, a szlovákiai Együttélési Mozgalom vezetőjét, aki a legutóbbi kongresszuson azt mondta: a határon túli magyarok gyengülnek azáltal, hogy itthon acsarkodik, torzszalkodik a magyar.*

– Duray Miklósnak ebben teljesen igaza van, hiszen ha itthon nem tudunk méltó hazát teremteni és az előbb emlegetett értékekkel megfelelő módon sáfárkodni, akkor a határokon kívül élő magyaroknak nem lesz érdemes Magyarországra figyelniük. Akkor veszítjük el igazán a magyarságot, ha ez az ország méltatlan helyzetbe kerül és polgárai nem lesznek képesek rendbe tenni környezetüket, megválasztani megfelelő vezetőiket és kialakítani azt az értékrendet és azt a világot, amelyben érdemes élni. Kétségtelen, válságsújtotta terület vagyunk, s nem lenne szabad hozzászoktatni magunkat, hogy ez a természetes állapotunk. Igenis természetellenes dolog, hogy ez az ország válságban van. Természetellenes dolog, hogy emberek százezreinek, millióinak üzenik meg, hogy nincs szükség rájuk. Természetellenes dolog, hogy az országban a rendszerváltozás utáni fordulékonny és nagyon is eleven világban félni kell a holnaptól. Ha ezen a helyzeten változtatni tudunk, akkor érdemes lesz Magyarországon magyarnak lenni. S akkor érdemes lesz a határokon kívüli magyaroknak vigyázó szemüket ránk függeszteni. Hozzáteszem még: a magyarországi közállapotok és a politikai küzdelmek nem attól veszedelmesek, hogy egyáltalán vannak viták, hanem attól, hogy némelyek azt törekszenek sugalla-

ni, hogy a nemzetnek nincs perspektívája, nincs jövője. Márpedig egy önsajnálta menekülő, önmagát leszerelő és feladó nemzet valóban nem létezhet.

– Többször kérdezik, hogy kinek mi célja van azzal, hogy jövőtlen képet próbál a magyarok elé vetíteni?

– Talán azoknak, akik számára nem érték a magyarság. Ez az egyetlen választóvonal. Mélységesen egyetértek Illyés Gyulával, aki azt mondta: „Magyarnak lenni nem származás, hanem vállalás kérdése.” Aki nem vállalja Magyarországot, annak még nem kell ellenségnek lennie. De ha nem kell és nem akar ellenség lenni, akkor ne ártson. Csak ennyi az én kívánságom. Ha pedig ezt a kívánságot ily módon megfogalmazhatom, akkor még valamit: hogy a mai Magyarországon igenis megvan az a képesség, amely teljesítményre, gazdagodásra, emelkedésre képes nemzetet tud létrehozni. Úgy hiszem, éppen az átalakulásban, a rendszerváltozás körül kialakult politikai viszonyokban van az oka annak, hogy megbénították ezt az alkotóerőt. Rosszszívú és szellemi táborok küzdelmét idéző pártverseny alakult ki és nem akörül, hogy ki kormányozza jobban az országot. Hiszen a demokráciának ez lenne az igazi kérdése. Ha pedig ez lenne az igazi kérdése, akkor az alkalmasság azon múlik, és ezt kérdezi az állampolgár, hogy ki oldja meg az én problémámat? Még valamit: hogy így kérdezhessen, ahhoz az alattvalói létből el kell jutni az állampolgári lét színvonalára. Az állampolgárt pedig arról lehet megismerni, hogy nem valamiféle külön bátorság, civil kurázsiz kell ahhoz, hogy érdekeit érvényesítse, hanem ezt is természetesnek fogja fel. Önrendelkezésre képes, mert van tisztességesen szerzett vagyona, vannak tisztességes, törvényes alapon szerzett vállalkozásai vagy munkája, amiért tisztességes teljesítményt nyújt. Ha ebben a rendben él-nénk, akkor még a pártok is elviselhetőbbek lennének. Ám a magyar polgár úgy látja, mintha a pártok pontosan ezt a célt akarnák keresztezni, s kizárólag hatalmi, uralmi kérdésekkel foglalkoznak.

– Több esetben fogalmaznak úgy a polgárok hazánkban, mintha megtorpanna volna, mintha megszakadt volna a hatalom és a társadalom közötti párbeszéd. Sok negatív jele van ennek. Elég csak azt említenem, hogy például az Érdekegyeztető Tanács nem tudom hány hete nem ül, nincs párbeszéd. Hogyha azt mondom, hogy százhetvenmilliárd forintos szociális elvonás következik be az országban úgy, hogy hatástanulmány nem előzte meg a döntést. Hogyha azt mondom, hogy pénzügyminiszterünk a diákok tüntetésekor a pódiumról odaszól a reviltenskedő diáknak, hogy: „Ide figyelj, te mocskos szájú ott az első sorban...” Szóval nem találjuk meg az igazi hangot.

– Az igazi hangot az tudja, aki magánál van és nincs zavarban. Aki magán kívül van, mert esetleg maga sincs meggyőződve törekvéseinek helyességéről, az előbb-utóbb agresszívvá, arrogánssá válik. Ez a kormányok történetéhez elég gyakran hozzátartozik. De nem vádaskodni akarok, csupán egy észlelt tapasztalatomat főlemlíteni. A másik része ugyanennek a dolognak meg az, ha valakit sérelem ért, a polgári kifejezési eszközöket igénybe veszi. Igénybe veszi hozzá vagy a szakszervezetét, vagy a tüntetést, az utcát, vagy pedig más módot. A baj akkor van, ha ezek mögött sincs koncepció és megoldási lehetőség, csak indulat, csak lázadás. Ami ahhoz elég lehet, hogy egy kormány akaratát keresztülhúzza, de ahhoz már kevés, hogy egy új, váltható koncepcióval cserélje azt fel. Ezt az alternatívát hiányolom a jelenlegi politikai életben. És nem az a katasztrófa, amikor kormányok távoznak. Ez a dolguk, jönnek-mennek. Olaszországban volt idő, amikor évente két kormány váltotta egymást, de ettől még a torinói Fiat-művek futószalagjáról zavartalanul jöttek le a jobbnál jobb autók. A baj akkor van, ha bármelyik kormány van is uralmon, nincs alternatívája. Félek, hogy az a zavarodottság, amely ezt a helyzetet a kormány oldaláról mutatja, benne van az ellenzékben is, hiszen itt még kialakulatlan, óriási változásra váró események vannak előttünk. Hiszen gondoljon bele, Angliában, Németországban megtörténhet az, hogy egyetlen ciklus alatt a választópolgárok több mint fele pártot változtat? Ez csak olyan térségben történhet meg, ahol a polgárok magukat a pártokat nem érzik magukénak, csak a gondjukat, a saját gondjukat. S e gondra keresik tapogatózva, tétován a megoldást. Ha a megoldás késik, ez az oka a válságnak, amiről beszéltem. De válság idején is a legbölcsebb magatartás válság utánra gondolkodni.

– Kupa Mihály az elmúlt heti műsorunkban úgy fogalmazott, nem szabad ezt a népet azzal vádolni, hogy évtizedeken keresztül nem tett semmit, hogy a tétlenség juttatta ezt az országot oda, ahol gazdaságilag most van. Ez a nép minden pillanatban megtette a magáét. És fölvette azt a kérdést is Kupa Mihály, meddig van tűrőképessége az országnak, hogy az újabb terheket, nehézségeket elviselje?

– Ez nagyon lényeges kérdés. Kupa Mihály jól tette azt fel. A válaszom pedig az, hogy a tűrőképesség határát jobb, ha nem tapogatjuk, hanem a célok kitűzésével foglalkozunk. Ezt a kormányunk mondom. És hozzáteszem, nem lenne jó, ha megmaradna az az évtizedek óta alkalmazott gazdaságpolitika, amelynek jelszava az lehetne, ha nem lennének az emberek, menne minden mint a karikacsapás. Nem elvont gazdasági teóriákban, hanem abban a magyar népben kell gondolkodni, amely akarva-akaratlanul megélt itt egy olyan fél évszázadot, amelyben szava nem mindig lehetett, de amikor a szavától megfosztották, akkor is szinte vért izzadva dolgozott

és mégiscsak felépítette ezt az országot. Az meg legyen azok felelőssége, akik elvették a szavát, hogy jó szívvel nem tudunk rájuk emlékezni.

(Vasárnapi Újság, 1994. február 6., 1995. április 2.)

Életre kelnek a dokumentumok

1989 titkai

– Egyes vélemények szerint 1990-ben, amikor az Antall-kormány átvette a hatalmat, az ország pénztárcájában hatszázötven millió dollár volt, mások szerint nyolcszázmillió, a mostani adatok 1994-re hétmilliárd dollárról beszélnek. Mégis jó néhány ellenzéki képviselő arról szól, ha most a választások után koalíció- és kormányváltás következne be, sokkal rosszabb gazdasági körülmények között történhetne mindez, mint amilyen helyzetben az ország 1989-ben volt. Lakos János az Országos Levéltár főigazgatója. Önök a napokban kiadtak egy kétkötetes könyvet az MSZMP Központi Bizottságának 1989-es üléseit összefoglalva. Van arra dokumentum, hogy az imént említett hatszázötven, illetve nyolcszázmillió dollár mire lett volna elegendő, meddig tartott volna ki?

– Igen, ezekben a jegyzőkönyvekben – azt kell mondanom – mintegy vörös fonalként, vezérfonalként az egész év folyamán végighúzódik az ország akkori gazdasági helyzetének minősítése. Mindjárt az 1989. február 10-én, 11-én megtartott központi bizottsági ülésen napirendre került ez a téma is. Holott nem ez volt a fő kérdés, hanem az 1956-os események minősítése. Emlékezzünk a Pozsgay-féle bejelentésre...

– Igen, a népfelkelés... forradalom... illetve ellenforradalom...

– Igen, ebben a kérdésben. De a gazdasági helyzet napirendre került itt is. Horn Gyula hozzászólásában a következőket volt kénytelen mondani, gondolom a helyzet ismeretében tette ezt a kijelentését: „A gazdasági életben, gazdasági területen ma, lehet hogy vulgáris, amit mondok, hadiállapotok vannak. Olyan rendkívüli állapot, olyan kényszerpálya van, és minősíthetjük úgy, ahogy akarjuk, ahol a rendkívül kemény, mondhatni diktatórikus módszerek alkalmazására van szükség, mégpedig a piaci viszonyok kiépítése érdekében és jegyében.” Azt hiszem, hogy nagyon lényegretörő az, amit Marjai József mondott...

– ...aki akkor miniszterelnök-helyettes volt és a gazdasági ügyekért felelős...

– Igen, a gazdasági, ezen belül a külgazdasági ügyekért volt ő a felelős. Szintén február 10-én, 11-én minősítette a gazdaság helyzetét a következőképpen: „Egyszer már ne felejtjük azt el, hogy most függetlenül attól a gazdasági helyzettől, amiben vagyunk, önmagának a reformnak és az átalakításnak ára van, ezt minden fejlett tőkés ország megfizette, és nem olcsón, ezt bizonyítani lehet. Mi ezt az árat 1973-1978 között nem fizettük meg,

1979-1984 között csak félig és ellentmondásosan, utána 1984-1985-től pedig azt is kidobtuk, amit csináltunk. Így világos, hogy sokkal többre kerül, de ha ezt nem vagyunk hajlandók megfizetni, akkor ez a bolt becsukott, ez tönkrement." Nagyon lényeges dolgokat mondott ezen az ülésen, február 11-én Németh Miklós, az akkori kormányfő: „Valójában több év óta egy olyan feladványnak a megoldásán dolgozik a párt és a kormányzati vezetés, amelyben itt-ott vannak pillanatok, amikor már mi is a megoldás, vagy a rejtvény megoldhatatlanságán gondolkodunk." Következésképpen zárja hozzászólását: „Nem sulykoltuk és mondtuk talán elégszer azt, hogy itt jó néhány kemény év áldozata, feszültségeinek felvállalása, és egy új modell, egy szocialista magyar modell kialakítása nem egy-két év, hanem szívós évek munkájának eredménye lesz.”

– Az iménti mondatok, és hogyha csak a gazdasági helyzetet értékeljük, bizonyítják azt, hogy valóban nehéz négy, illetve több évet jósltak már akkor a „reform-kommunisták” is.

– Számomra, meg azt hiszem az olvasók számára, akik kézbeveszik ezt a kötetet, teljesen egyértelművé válik, hogy így van, ahogy ön mondta.

– Engedelmeivel Hős János néhány mondatát hadd idézzem, aki akkor a terohivatal elnöke volt. Azt mondja: „A munkaképes népesség a kilencvenes évek közepéig viszonylag dinamikusán nő, tehát a munkavállalók száma növekszik, más oldalról pedig a munkahelyek racionalizálása révén egy sor munkahelyet szabadítunk föl. Nos, ebből akárhogyan is nézzük, a következő egy-két évben minimum száz-kétszáz ezer munkanélküliel kell számolni. Ez egy realitás. De jó lenne, a közgazdaság racionális szempontjából, még nagyobb munkanélküliség is.” Ezt Hős János február 10-én, 1989-ben mondta. Most hatszáznegyvenegyezer a nyilvántartott munkanélküli, és nagyon sokan azt mondják, a munkanélküliség az elmúlt négy év bűne.

– Ezek a jegyzőkönyvek pontosan bizonyítják azt, hogy akkor az MSZMP vezetése és az Országos Tervhivatal elnöke is világosan látta, mi a helyzet. Hozzá kell tennem, akkor még nem vették figyelembe, hogy nem lesz Szovjetunió, hogy ekkora szárazság lesz, hogy háború lesz a déli határainknál. És még folytathatnám azokat az okokat, amelyek később váltak ismertté. Optimálisan sokkal nagyobbna gondolta ezt a munkanélküliséget például Hős János, aki ismerte a valós adatokat, és ezek figyelembevételével is azt mondja, hogy azok a reformlépéseink, amelyeket nagyon helyesen, nagyon körültekintően és gyorsan igyekszünk megoldani, igazán a kilencvenes évek második felében válnak majd anyagi erővé. Tehát egy sokkal jobb körülményekre számolva is úgy látták az akkori szocialista gazdasági szakemberek, hogy legfeljebb a kilencvenes évek második felében lehet itt majd gazdasági fellendülésről beszélni.

– 1989. június 23-a, a központi bizottság ülésén felszólal Grósz Károly.

– Aznap történt az MSZMP nagy szervezeti változása, megszüntették a politikai bizottságot, fölállították a négytagú pártelnökséget és a huszonegytagú politikai intézőbizottságot. Ismeretes, hogy Grósz Károly bekerült a négyes fogatba, az elnökség négy tagja közé. Akkor ő így minősítette az ország gazdasági helyzetét: „Az anyagi jólét állandó emelésére épített, közel harminc évig tartó közmegegyezés véglegesen felbomlott. A gazdaság teljesítménye hosszú ideje, lassan már tíz esztendeje stagnál, relatív teljesítményhiány jellemzi, és évtizedes szocialista, vagy annak hitt értékek iránt megrendült a bizalom. Mindnyájan tudjuk, hogy Magyarország ma gazdasági értelemben szuverenitása nagyobbik részével már nem rendelkezik.”

Ezek elég súlyos szavak, föl hívnám rá a figyelmet. S még mindig Grószot idézem: „A világ számos, súlyosan eladósodott országához hasonlóan a gazdasági lét vagy összeomlás napi dilemmájával küzd.” Itt jelenik meg például, amiről az elején beszélgettünk, hogy mennyi a valuta-tartaléka az országnak? Hány napra elég? Azt hiszem, alátámasztódik, inkább napokban kellett mérni az időt és nem hetekben.

– Hogyha a négy év gazdasági helyzetét elemezzük, azaz pontosabban arra figyelünk, hogy miféle vélemény hangzik el, akkor többen szólnak arról, hogy ez a kormány miért beszél a dollár-milliárdos adósságról, hiszen a négy év alatt nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy ez az adósság-állomány növekedjék, hogy az ország terhe még nagyobb legyen. Tehát ezt a nemzetet különféle nehézségekbe taszította?

– Ez elég sajátos vélemény. Megítélésem szerint a nyilvánosságra került, erre vonatkozó adatok is világosan mutatják, hogy nem erről van szó. Arról inkább, hogy a bruttó adósság-állományunk ez alatt a négy év alatt valamelyest növekedett, huszonkettőtől körülbelül huszonnégy milliárd dollárra. Ne feledkezzünk meg persze arról, hogy korábban meglehetősen kedvezőtlen szerkezetű hitelekkel vettek fel az akkori szocialista kormányok. Rövid- és középtávra szóló hitelekkel, az új hitelfelvételeinknél pedig már a közép- és hosszú távúak dominálnak. De ami nagyon lényeges, hogy 1989-ben az akkori vezetés világosan tudta, hogy milyen adósságtörlesztési és kamatfizetési kötelezettsége van az országnak, illetőleg lesz az elkövetkezendő években, tehát a kilencvenes évek első felében. 1989. szeptember 12-én az ország gazdaságpolitikai helyzetét vitatta meg a központi bizottság. Az Iványi Pál gazdaságpolitikai titkár által készített írásos előterjesztésben a következő volt olvasható erre vonatkozóan: „A következő években a gazdaságpolitika mozgásterét a feltorlódt belső gondjaink, a növekvő adósságszolgálat, a külpiacon konjunktúra várható gyengülése... Tudjuk,

hogy bekövetkezett a kilencvenes évek első felében egy nagyon erős világgazdasági recesszió. –, valamint az átalakuló világpiaci környezet, ezen belül a KGST partnereinkkel való együttműködésünk bizonytalanságai, valamint a társadalom növekvő elégedetlensége határozzák meg. Az adósságszolgálati kötelezettség 1990-ben még viszonylag mérsékelt, azután növekszik. A törlesztés 1990-ben kettőmilliárd, 1991-92-ben már kettő egész három, illetve kettő egész nyolc tized milliárd dollár lesz, a kamatfizetési kötelezettségünk várhatóan évi egy egész három, egy egész öt tized milliárd dollár. Adósságszolgálati kötelezettségünk évente így három egész három – négy egész három tized milliárd dollár, három év alatt összesen körülbelül tizenegymilliárd dollár.”

– Főigazgató úr! Önöket vádolják. Mondják, jól időzített az Országos Levéltár, hiszen még a kampány kezdete előtt hozta nyilvánosságra ezeket a dokumentumokat, magyarán a kormánykoalíció egyik fő támaszává vált ezzel.

– Ezt a vádat teljesen alaptalannak tartom, tudniillik ez a forráskiadási munkálat 1992 közepén elkezdődött, amikor az MSZP átadta nekünk a vonatkozó törvény értelmében a pártiratokat. Elhatároztuk, hogy ezeket teljes terjedelmükben kiadjuk. Viszont a kutatók érdeklődése alapvetően nem az 1958-1968 közötti jegyzőkönyvek iránt nyilvánult meg, hanem a rendszerváltozás szempontjából döntő év, az 1989-es év iránt.

– Kádár János utolsó fölszólalása a központi bizottság ülésén, amiről olyan sokat beszéltek, amit különféle formában terjesztettek is, szerepel ebben a kétkötetes műben?

– Természetesen, ami elhangzott a KB-üléseken, az mind szerepel. De nagyon zavaros beszéd, eléggé tragikus. Egy nagybeteg ember beszéde volt ez már. De azért érdekes, mert a vívódása, felelőssége... tehát, hogy 1956 után mit tett, annak tudatában volt Kádár János. Felelősségével való vívódását tartalmazza ez a nagyjából érthetetlen utolsó hozzászólása 1989. április 12-én.

– Beszéljünk a szakszervezet és az állampárt, a SZOT és az MSZMP kapcsolatáról. Az MSZMP Központi Bizottságának könyv formában nyilvánosságra került dokumentumai ezen a területen is árulkodtak. Az állampárt és a szakszervezet egymást kiegészítve, egymást kiszolgálva próbált hatalmon maradni. De mi a helyzet 1989-ben, amikor is – tudjuk az MSZMP Központi Bizottságának dokumentumaiból –, már megkezdődött a harc a következő négy évre.

– Fejti György a központi bizottság május 8-i ülésén számol be azokról a tárgyalásokról, amelyeket az MSZMP Központi Bizottságának megbízásá-

ból vezetett a különböző alternatív ellenzéki szervezetekkel abból a célból, hogy nemzeti kerekasztal tárgyalást hozzanak létre a közeljövőben. Itt, merül föl az, hogy a különböző társadalmi szervezetek, többek között a szakszervezetek, tehát a SZOT, részt vegyen-e ezen a tárgyalás-sorozaton, vagy sem? Itt vélem felfedezni az első olyan jelet, hogy a szakszervezetnek kemény politikai törekvései vannak. Ugyanis felszólal az ülésen Nagy Sándor, aki akkor a SZOT főtitkára és azzal érvel, hogy ezeken a kerekasztaltárgyalásokon nemcsak a politikai átmenet kérdéseit kell megtárgyalni, hanem szólni kell nagyon fontos gazdasági, szociális kérdésekről is. Szó szerint idézek Nagy Sándor akkori beszédéből: „A napirendre azért létfonosságú ezeknek a témáknak a felvétele, mert bizonyos értelemben ezzel függ össze a résztvevők köre. Nekem is az a véleményem, hogy valóságos kerekasztalra van szükség. Az MSZMP nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy néhány száz fős szervezetek fontosabbak legyenek számára, mint az ország ez idő tájt legnagyobb létszámú szervezete, a SZOT-hoz tartozó szakszervezetek. Meggyőződésem, hogy az MSZMP-nek egy választás előtt nagyobb szüksége van egy szimpatizáló, nagy létszámú szakszervezetre, mint fordítva. És ebből szűröm le a következtetést, hogy a SZOT-nak helye van a tárgyalásokon.”

– Itt még mindig az MSZMP-ről van szó és a szakszervezeti kapcsolatokról, magyarán egy baloldali hatalomról.

– Igen. A május 8-i ülést követően júniusban megindulnak a nemzeti kerekasztal-tárgyalások és végül három oldal van mint tudjuk: tehát egyrészt az ellenzéki kerekasztal résztvevői ennek a tárgyalásnak, másrészt az MSZMP és harmadrészt pedig a különböző társadalmi szervezetek, a szakszervezetektől kezdve a Münnich Ferenc Társaságon keresztül még a Hazafias Népfront és egyéb szervezetek is. A tárgyalások folyamán, 1989. augusztus második felében jön elő a nagy ellentét, ami szintén a szakszervezetek politikai törekvésével kapcsolatos.

– Ez az az időszak, amikor a szakszervezet vezetői egyet nem értésüket kifejezve kivonulnak az ülésekről?

– Igen, ekkor történt, augusztus második felében, hogy a háromoldali tárgyalásokon arra hivatkozva, hogy a képviselőjelölt-állítási jogot nem kívánják megadni a szakszervezeteknek és egyéb társadalmi szervezeteknek, a SZOT, tehát a szakszervezet delegációja, élén Kósáné Kovács Magda SZOT-titkárral, sértődötten kivonult a tárgyalásokról.

– Tehát akkor már eldöntötték, hogy ők mindenféleképpen országgyűlési képviselőiséget akarnak.

– A dokumentumokból egyértelműen látszik, hogy ez volt a határozott törekvése a SZOT akkori vezetőinek, akik ma nagyjából az MSZOSZ vezetői. De volt még egy másik esemény is augusztus folyamán. Németh Miklós augusztus 20-án, alkotmány-napi ünnepségen, Cegléden beszédet mondott. Augusztus 20-át megelőző napokban figyelmeztető sztrájk zajlott le az országban a szakszervezetek szervezésében, a húsáremelés elleni figyelmeztető sztrájkokról van szó. Erre célozva szötte be a következőket Németh Miklós a ceglédi ünnepi beszédébe, ezt szeretném idézni a Népszabadság tudósítása alapján: „A sztrájk rendkívül veszélyes, bár megérti – mármint Németh Miklós – a SZOT vezetőit, hisz évtizedeken keresztül részesei voltak minden párt- és kormányzati döntésnek. Részesei voltak, vagy akartak lenni a hatalomnak, s nagyban fékeztek a szükséges átalakulást. Fegyverük a szociális demagógia volt, és maradt. Ma is az. Ennek ellenére elvesztették az emberek nagy részének a bizalmát, és most végre tenni akarnak valamit. Ha tetszik a létükért küzdenek. Nem a szakszervezetek léteért, hanem az elavult, bürokratikus szervezeti struktúra fennmaradásáért.” – Most tehát két konfliktust említettem, ami a kormány és a szakszervezet, illetve az MSZMP és a szakszervezet között keletkezett. Mindkét esetben kemény politikai kérdéssről van szó. Ezt követően, a szeptember 1-jei központi bizottsági ülésen a két fő szakszervezeti vezető, Nagy Sándor és Kovács László benyújtja lemondását központi bizottsági tagságáról. Ebből vita kerekedik, többen kérlelik, hogy a jelen helyzetben ne tegyék ezt, mert ez nagyon káros lesz az MSZMP-re. Mind a két szakszervezeti vezető beleegyezik a döntés elhalasztásába, viszont 1989. szeptember 13-án, a következő központi bizottsági ülésen elfogadják mindkettőjük lemondását a KB-tagságukról, de olyan határozat születik – és ezzel Nagy Sándor és Kovács László is egyetért –, hogy a SZOT elnöke és főtíkára a jövőben állandó meghívott lesz a központi bizottság ülésein.

– Lehet, hogy ebben is volt egyfajta előrelátás. Hogy abban a situációban, 1989. szeptemberében kicsit már meg kell kezdeni az elszakadást az állampárttól.

– Igen, ez egyértelmű. Rögtön hozzá kell tennem azonban, hogy már augusztus végétől tárgyalások folytak az MSZMP elnöksége és a SZOT vezető titkárai között a jövőbeli viszonyokról. És a '89. szeptember 25-i KB-ülésen terítékre is kerül a következő című előterjesztés: „Állásfoglalás a szakszervezeti mozgalommal való stratégiai szövetségről”. Mármint az MSZMP állásfoglalása erről.

– Tudjuk, hogy ez az MSZMP végnapjait jelenti.

– Igen, ez – mint utólag kiderült – az utolsó központi bizottsági ülés volt, és annak is az utolsó napirendi pontja volt ez a bizonyos szakszerve-

zetekkel kapcsolatos állásfoglalás. Ebben az állásfoglalás-tervezetben azt írták le – többek között –, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt a jövőben a munkavállalók érdekeit a munkahelyeken szakszervezeti keretek között kívánja közvetlenül védeni. Ez képezi politikai tevékenységének egyedüli színterét a munkahelyeken, ebben testesül meg a szakszervezetekkel való stratégiai szövetség gyakorlati tartalma. „Felhívjuk a párttagságot – szerepel a dokumentumban –, hogy aktív kezdeményezésekkel vegyen részt a szakszervezeti mozgalom megújításában a munkahelyeken. Az MSZMP reform-elkötelezett, aktív tagsága váljon e megújulási folyamat húzóerejévé.”

– Azért azt tisztáznunk kell, hogy amikor mi a szakszervezetről beszélünk, egy-együttében a SZOT-ról, illetve az MSZOSZ-ról szözlünk.

– Természetesen, hiszen '89-ben már működtek más szakszervezeti mozgalmak is, de nem olyan létszámmal, mint a SZOT. De folytatom, az általam felolvasott idézet szerepelt az állásfoglalásban. Erről nem keletkezett nagy vita, mindössze Nagy Sándor kért szót és a következőt mondta: egyetért az állásfoglalással, teljes terjedelmével, de taktikai megfontolásból ajánlja, illetve felveti a kérdést, hogy maradjon-e az általam felolvasott szöveg, mert szerinte a munkahelyre való beépülés természetes törekvés. Mert az tovább erősíti valamennyi ellenzéki párt azon szándékát, hogy a szakszervezeteken keresztül legyen jelen a munkahelyen és tovább erősíti azt az irányzatot, amely az érdekképviseltek szétszedésére irányul. „Hogy az MSZMP ilyen módon bemeleg a munkahelyekre, nem biztos, hogy ki kell írni a cégtáblára.” – mondja Nagy Sándor.

– Tehát történjék mindez suba alatt?

– Nem kell nyilvánosságra hozni. Úgy érzem, ezek a sorok világosan jelzik, hogy 1989. szeptemberében az MSZMP és a SZOT akkori vezetői között valóban egy hosszabb távra szóló stratégiai szövetség született meg. És erős a gyanúm, hogy a mostani választásokkal létrejött MSZP–MSZOSZ együttműködés gyökerei itt, 1989. kora őszén keresendők.

(Vasárnapi Újság, 1994. március 6., 13.)

„Nem ígérek könnyű hónapokat, éveket...”

– A hét végén végső nyughelyéhez, születésnapra emlékezve vitték, viszik virágaikat Antall József tisztelői. A néhai miniszterelnök sírjához zárandóklók már korábban is láthatták, hogy a sírról elvett csokrok szétörve, szirmától fosztva néhány méterre attól hirdetik a gyűlöletet. Azt, amit Antall József nem tűrt, de tiltott, tagadott. A következő percekben 1993. első napjaiban egy Antall Józseffel készült interjúból hallanak néhány gondolatot.

Tisztelt Miniszterelnök Úr! Idézek egy 1991. júniusában, Somlóvásárhelyen elmondott beszédéből: „Nem ígérek könnyű hónapokat, könnyű éveket, mert nehéz hónapok, nehéz évek várnak ránk. De azt megígérem, hogy az országot kivezetjük a jelenlegi helyzetből, ha bíznak bennünk, ha nem ülnek fel a demagógoknak és azoknak, akik most úgy tesznek, mintha semmi közük nem lett volna az ország tönkretételéhez. Ha becsaptam önöket, ha csak egyszer is becsaptam, akkor bocsássanak el, de addig kérem a hitüket, bizalmukat. Néhány év múlva úgy fognak ezekre az évekre emlékezni, hogy ez volt a szabadság fordulója, amikor nehéz időket értünk meg, de megérté.” 1992. végén a nehézségekkel valóban szembetalálkozunk, és visszaemlékezem arra, hogy 1990-ben micsoda eufórikus hangulatban voltunk, azt hittük, most már minden bajnak vége. Pedig a nehézségek csak azután jöttek.

– Ma is azt mondom, ha bármikor olyat állítottam vagy olyat mondtam volna, amivel becsaptam volna a magyar népet, akkor vállalom ennek a felelősségét és vállalom az elbocsáttatást. Úgy gondolom azonban, hogy minden olyan hazugsággal szemben, hogy mi könnyű álmokat ígértünk ennek az országnak, és az átmenetet könnyűnek jellemeztük volna, az a valóság, hogy igenis megpróbáltatásokat és nehéz átmenetet jósoltunk, hangoztattunk mindenkor. Nemcsak a múlt miatt és a múlt öröksége miatt...

– ...Hiszen egy kiürült államkasszát vettek át akkor önök.

– Egyrészt kiürült államkasszát, az ország valutatartalékai az elfogadható alá szálltak 1990. áprilisára. Ma ennek körülbelül a hétszerese áll rendelkezésre, ami lehetővé teszi a gazdaság fejlődését és lehetővé teszi azt, hogy fény legyen az alagútban.

– 1990-től 1992-ig, ez alatt a majd három év alatt mikor volt a legnehezebb?

– Úgy gondolom, hogy 89-90-ben az ország iránti gazdasági és politikai bizalom a mélyponton volt. Ha akkor nem következnek be Magyarországon a kormány- és a rendszerváltozás, Magyarország mélyen lesüllyedt volna és kívül maradt volna az európai országok családján, ezzel együtt kimaradt volna a gazdasági és politikai fejlődésből. Természetesen, ha abból a szempontból nézzük, hogy a munkanélküliség növekedett, az együtt jár a gazdaság átalakulásával. A hatszázharmincezer-hatszáznegyvenezer munkanélküli, akivel ma számolnunk kell igen nagy szám és ez minden más kérdés előtt fontosabb számunkra, az átalakulás közepette, a róluk való gondoskodás. Másrészt, hogy az igazi munkanélküliek részesüljenek segélyben, azt a társadalomnak magának kell ellenőriznie, hogy csalással, lustasággal vagy egyéb manipulációkkal ne mutathassák magukat munkanélkülieknek. Eppen az igazi munkanélküliek érdekében van szükség arra, hogy csaló munkanélküliek minél kevesebben legyenek ebben az országban.

– Itt persze a huszonkettes csapdája is rejtezik, a szervezet-átalakítás és a munkanélküliek összefüggésében. Mert minél gyorsabbá válik a szervezet-átalakítás, annál több ember kerülhet utcára. De minél lassabban csináljuk a szervezet-átalakítást, annál később érzük el a célunkat.

– Életpályából huszonöt évet orvosi-egészségügyi területen is töltöttem, és – a hasonlatot ebből veszem – nincs olyan betegség, aminek a kezelésénél ne lennének mellékhatások. Végre tudomásul kell venni, hogy ez az ország, ez az egész régió súlyos betegségben szenved. Átalakulás közepette magas lázzal járó betegség lép fel, ami azt jelenti, hogy a gyógyszerek alkalmazása gyógyít. A cél érdekében kell akár sebészeti beavatkozást, akár belgyógyászati kezelést nyújtunk az országnak, de ennek mindig mellékhatása is van.

Nehéz esztendő volt – nem tudok mást mondani. Visszakereshető, hogy a választások éjszakáján, 1990. április 8-án, amikor tényleg nagy volt az örömjongás a pártunkban és a megújulás híveiben, az akkori filmkockák tanúsítják, hogy egy gondterhelt ember szólalt meg a legnagyobb győztes párt elnökeként, aki tisztában volt azzal, hogy miniszterelnököknek fogják felkérni. Tisztában voltam azzal, hogy az átalakulás milyen nehézségekkel jár és az ország erre egyáltalán nem volt előkészítve. Ugyanakkor viszont mindig hangoztattam, ne arról beszéljünk, hogy az egész országban nagy válság van, mert aki politikai és egyéb válságról beszél, gondoljon Bosznia-Hercegovinára és az egykori Jugoszláviára, vagy a Szovjetunióra. Ha gazdasági válságot akar nézni, akkor nézzen ezekre az országokra, ahol nincs élelmiszer és ahol százszoros az infláció akkor, amikor Magyarorszá-

gon a tavalyi évhez viszonyítva tíz százalékkal csökkent. A másik kérdés pedig, hogy a szerkezetváltással együtt kell az országot működőképes állapotban tartani. Egyszerre kell a működőképesség mellett végrehajtani azokat az átalakulással járó reformokat, amelyeket előttünk soha senki nem csinált a történelemben és amiben úttörők vagyunk. Abban az értelemben is, hogy az egész volt szovjet tömbből Kelet-Európában és Kelet-Közép-Európában senki nem csinálta ezt előttünk.

– *S tenni kell mindezt gyorsító, követelő idő mellett.*

– Azért jó lenne, ha mindenki arra gondolna, hogy az, ami felépült Nyugat-Európában a második világháború után – amikor nálunk 1947-től elindult a demokratikus politikai viszonyok felszámolása és elindult egy kommunista rendszer kiépítése irányába az ország – ezek az országok a Marsall-tervvel, nagy amerikai tőke-injekciózással elindultak felfelé. Hogyan lenne elképzelhető az, hogy amit ezek az országok értek ennyi évtized alatt, mi máról holnapra elérjük. Két és fél év alatt egyszerűen átszállunk egy másik kocsira, átszállunk egy lassú személyvonatról egy expresszre és már ugyanúgy tudunk haladni? Erre a legjobb példa Kelet-Németország esete, ahova belepumpáltak évente száznegyven-százötven milliárd márkát, ma mégis nagyobb a munkanélküliség mint nálunk. Pedig a német munkaerő átlaga képzetesebb és Németország ipari civilizációja sokkal nagyobb volt, mint ennek az országnak. Tehát a magyar népnek gondolni kell erre az összehasonlításra.

AKI ÁTLÉPETT A TÖRTÉNELEMBE

– *Amikor ezt a mostani találkozót megbeszéltük néhai miniszterelnökiünk Antall József özvegyével. Klára asszonnyal, akkor azt tetszett nekem mondani, hogy de hát miről is fogunk mi beszélni! Ön nem ért a politikához. A miniszterelnök úr mellett nem vált politizáló alkattá?*

– Nem. Mindig úgy éreztem, hogy családból teljesen elég egy, aki az életét és az idejét a politikának áldozza. Nagyon nélkülöztük jelenlétét, főleg én. Attól kezdve, hogy miniszterelnök lett egy fél évig még dolgoztam, utána nyugdíjba mentem és rettenetes volt, hogy reggel nyolctól éjfélig őt vártam.

– *Gondolom, amikor megérkezett, akkor sem a pihenés következett még. Hogy bírta ezt a hatalmas munkatempót?*

– Szerintem is rejtély és hozzá kell még azt is tenni, hogy nem volt egészséges. A miniszterelnöki eskütételtől kezdve már benne volt ez a betegség, és rendkívüli erős kezelések mellett csinálta ezt a fantasztikus munkatempót. Azt hiszem, az akaratereje segítette ebben.

– *Döbbenetes volt életének utolsó négy éve. Támadások sokaságát kapta. A magyar sajtóban nagyon nehéz föllelni olyan jelzőt, amelyik dicsérve szólt volna Antall Józsefről.*

– Nagyon nehéz volt elviselni, de állítom, hogy a család talán még sokkal nehezebben viselte, mint ő, mert a férjem ebben a kérdésben is rendkívül fegyelmezett volt. Voltak olyan újságok, amelyeket már évek óta nem vagyok hajlandó kézbe venni, mert nem bírtam elviselni, hogy bántják. És én tudtam, hogy mit ad az életéből és az energiájából a munkájába.

– *Egy-egy ilyen támadás nem viselte meg sohasem? Mindig túl tudott rajta lendülni?*

– Nem mindig. Nagyon sokszor rosszkedvű volt. Bántották a különféle igazságtalanságok és mondta, hogy borzasztó, őt biztosan nagyon gyűlölik, mert ebben a nehéz gazdasági helyzetben olyan intézkedéseket kell hozni a kormánynak, amelyek az emberek életszínvonalát rontja, s az elsősorban az ő felelőssége. Ez nagyon bántotta, mert szeretett volna csak jót adni az országnak. Dehát ebben az átmeneti állapotban ez teljesen lehetetlen volt.

– *1990. augusztusában elmentem Kötcsére, Somogy megyébe. Itt éltek az Antall ősök. Azt éreztem, hogy a sokszor gógósnak nevezett Antall József szinte fölszábadult Kötcsén.*

– Ez borzasztó vád volt ellene. A gógósságnak egy szikrája sem volt – én aztán igazán ismerhettem – a természetében, semmi hasonló. Nem tudom, hogy ezt ki találhatta ki? Ő a Dunántúlt és ezen belül Kötcsét, Dörgicsét és a Somlóhegy környékét érezte mindig szülőföldjének, holott Budapest mellett, Pestújhelyen született. Nagyon szerette ezt a dunántúli dombvidéket. A legrégebbi családi történet is Kötcséhez fűződik. Van olyan kúria még ma is, ami 1780-ban épült és Antall építette. A '70-es években egy Kötcsé történetével foglalkozó idős parasztember levélben megkereste őt a műumban, hogy azonos-e annak az Antall-családnak a sarjával, akinek a neve Kötcsén fölmerült? Mert az ősei befogadták a német vallásháborúk és válási türelmetlenség elől menekülő német lutheránusokat. És az Antall-ős ugyanakkora telket adott a saját földbirtokából a lutheránus templom építéséhez, mint amekkorát a katolikus temploméhoz. Kötcsé háromszázötven éves fönállásának ünnepségére meghívták és az evangélikus templomban beszélt. Szívmelengető napot töltött ott Kötcsén.

– Hajtotta magát, legalábbis én mindig ezt éreztem. Azt gondoltam, talán ő is érzi, hogy a betegsége miatt időzavarba kerül. Hogy nem tudja elvégezni mindazt, amit eltervezett.

– Ez biztos, hogy így volt. A gyógykezelések, amiket egész idő alatt kapott, sokszor borzasztó rossz közérzetet okoztak.

– Fájdalmat?

– Azt is. Volt, hogy a lába fájt és nehezen tudott menni. Sokszor említette nekem, hogy az embereknek fogalmuk nincs róla, hogy én mit szenvedek. És mindezt, amikor elment hazulról, már nem lehetett rajta látni. Már amikor lement a lépcsőn, kihúzta magát és úgy ment, mint egy egészséges ember.

– Amikor Kölnből hazajött, túljutott azon a nagyon kemény gyógykezelésen, már másnap megjelent a parlamenti ülésen. Mindig azt akarta bizonyítani, hogy igazán tud teljesíteni. Hogy ő erre képes.

– És valóban tudott is. Meg vagyok róla győződve, hogy húsz évvel fiatalabb és makk-egészséges ember sem tudott volna többet teljesíteni, mint amit ő végzett ebben a három és fél évben betegen. Az orvosainak is mindig azt mondta, neki csak addig érdemes élni és ezt a betegséget viselni vagy kibírni, amíg el tudja végezni a munkáját ugyanúgy, mint egy egészséges ember. Ágynak dőlve már nem akar élni tovább. Arra kérte az orvosait is mindig, hogy úgy irányítsák a betegségének kezelését, hogy talpon tudjon maradni és száz százalékos munkaerő legyen. De énszerintem százötven százalékos volt, minimum.

– Ezért volt, hogy élete utolsó óráiban is mindent tudni akart? Hogy melyik kezelésnek mi lehet a következménye? Teljesen tisztá fejjel akarta az utolsó percek is végigélni. Fájdalomcsillapító és morfium nélkül.

– Hogyne! Az utolsó pillanatig teljesen magánál volt. Halála napján délután, olyan két óra tájban voltunk nála a fiaimmal. Délelőtt is voltunk és úgy beszéltek meg, hogy hazajövünk ebédelni és délután újra bemegyünk. De telefonáltatott, hogy menjünk be korábban. Fél kettő, kettő között bementünk, akkor azt mondta nekünk: „Azért hívtalak ide benneteket, mert el akarok búcsúzni, mert délután elmegyek. De most már menjetek haza.” Borzasztó volt. Amikor hazajöttem, azt mondtam a fiaimnak, ez nem létezik és remélem, hogy téved. Az utolsó percig – az orvos is mondta – ébren volt és egyszer csak megszűnt a szíve dobogni.

– Dr. Jelenits István piarista tartományfőnök Antall József utolsó napjának, 1993. december tizenkettedikének szintén tanúja volt.

– Kért, hogy látogassam meg, úgy gondolja, ez az utolsó napja, amit még gondolkodóképességének birtokában tölt. Ezért akart még velem be-

szélni. Egyszerű és megrendítő volt a találkozás. Az orvosaitól hallottam később, hogy nem fogadott el olyasfajta gyógyszereket, amik a tisztánlátását valamilyen módon befolyásolták vagy elhomályosították volna. Azt is mondták, hogy még a vasárnapot is teljesen öntudatnál töltötte, talán egészen a halálos percéig. Önmagáról nem nagyon beszélt nekem. Az volt az érzésem, hogy azért tartja fontosnak ezeket az utolsó órákat, meg percekét, mert sok emberrel akart beszélni. A szavának nyomatékot adott, hogy ezek búcsúszavak voltak, ezeket fontosnak érezte, fontosabbnak, mint hogy neki valamivel könnyebb legyen.

– Amikor ön bent volt, akkor már föladta a küzdelmet?

– Úgy gondolja, mondta nekem, hogy esetleg egy-két napig még elhúzá az életét, de ez az utolsó napja, amikor még beszélgetni tud, intézkedni, gondolkodni.

– A búcsúszavak közül mi volt az, ami leginkább megragadt önben?

– Én piarista vagyok, és piarista diákkorunk emlékei kapcsolak össze...

– Diáktársak voltak?

– Igen, egy osztállyal jártam alatta és a cserkészletben, önképző körben együtt voltunk. Nyilván a papot is, meg a piarista tartományfőnököket is kereste bennem. Nagyon hangsúlyozottan mondta, hogy a piarista közösség tagjaként akar meghalni. Azt kívánta, hogy a temetése napján a piarista kápolnában mondjunk érte gyászmisét. Mindig tudtam, hogy a renddel való kapcsolata az életében fontos szerepet játszott. Apai és anyai ágon is sok piarista diák volt felmenői között. A rend szellemisége családjuk gondolkodását, az egész szellemi örökségét nagyon mélyen meghatározta.

– Van valami jelképes abban, hogy a végső nyughelye Deák Ferenc mellett van.

– Deák is piarista diák volt. És biztos, hogy a szolgálatnak a szelleme vagy a gondolata nagyon mélyen meghatározta az életét. Az a tudat, hogy a nemzetet kell szolgálnia, olyan időben, amikor erre nem nagyon lehetett készülni. Bár ő erre valamilyen módon készült. Készült arra, hogy politikusként tevékenykedjék, ha egyszer annak az ideje eljön.

– A végső cselekvésre persze nagyon kevés ideje maradt.

– Így van. Nemcsak a politikai eseményekkel kellett versenyt futnia, hanem az egyre világosabban közelgő halállal is. Az egész magatartását tisztábbá tette ez egy kicsit, talán sietőssé is, de mindenesetre ezt az elkötelezettség-tudatot méginkább elmélyítette benne. Azt hiszem, régtől kezdve érezte, hogy végjátékba folyik az ő részéről és hogy minél előbb kell azokat a dolgokat megtennie, amiket még meg tud tenni. A taxisbloká idején is meglátogattam a kórházban. Amikor kopogtattam nála, fölszóltak hozzá, mondta, hogy örömmel lát, akkor nem ő hívott. Azzal fogadott, hogy még

nem tartok ott, hogy hívattalak volna. Akkor is a papot látta bennem első-sorban. De azért hangsúlyában akkor is az volt, hogy nemsokára ennek az ideje is eljön.

– *Berzsenyi Bertalan Somlósőzlősen született, az édesapja körorvos volt. Az Antall-családdal, az idősebb és az ifjabb Antall Józseffel kapcsolatba kerülhettek és kerültek.*

– A vidéki intelligencia eléggé összetartó volt, nem volt túl nagy számú, jól ismerték egymást. Az idősebb Antall József, aki Budapesten élt és belügyminisztériumi államtitkár volt, elég sokat járt le Orosziba. Így jó barátságba került édesapám is Antall Józseffel, mármint az idősebbel. Politikailag – ahogy így visszaemlékszem édesapám, meg a barátai megnyilatkozásaira – ők igen közel álltak és Antall József gondolkodása is azonos volt. Az akkori, elsősorban német orientációval állt szemben. Ebben a tekintetben a vidéki intelligencia hasonlóan gondolkodott, a németeket általában nem szerették, és őket tartottuk veszedelmesnek, mert hiszen a német közel volt. Amikor kitört a háború, amikor a németek megtámadták Lengyelországot – köztudomású, hogy a lengyel hadsereg nagyobbik része Romániába menekült, kisebbik része pedig a magyar határon ájtott és a magyar kormány menedékjogot adott nekik. Akkor Antall Józsefet bízta meg a kormány a menekültügy kezelésével és az államtitkárság mellett menekültügyi kormánybiztos is lett. Ekkor kerültünk megint közelebbi kapcsolatba Antall Józseffel, aki Somlósőzlősen szervezett lengyel menekülttábort, elsősorban lengyel cserkészek részére. Ebben az időszakban Antall József, már mint az idősebb, többször megjelent ott hivatalos minőségében is. Természetesen az Antall-gyerekek, Jóska és a nővére, Edit, a nyarak egy részét ott töltötték. Elég gyakran találkoztunk, elsősorban Jóskaival, aki egy évvel volt fiatalabb nálam. A nővére jóval idősebb volt, csak annyira emlékszem elég halványan, hogy nagyon szép lány volt. Jóska egy kicsit kirítt közülünk, mert mi eléggé vásott kölykök voltunk. A szüleink nem nagyon tudtak néhány dolgunkról és Jóska néha csodálkozott is, hogy milyen társaságba keveredett. Ő jobb nevelést kapott valószínűleg, mint mi.

– *1990-ben Antall József a Magyar Köztársaság miniszterelnöke lett. Ön akkor nem tartózkodott Magyarországon. Törökországban erőművet építettek.*

– Mégpedig az Anatoliai-fennsíkon, Ankarától körülbelül hatszáz kilométerre délkeletre, Kangálban. Nagy izgalommal hallgattuk a rádiót, gyakorlatilag csak a Szabad Európát, mert Budapestet nem lehetett fogni. Legfeljebb éjjel vagy hajnalban. A Szabad Európa Rádióból értesültünk a dolgokról. Nagy örömmel tudtam meg, hogy a fiatalabb Antall József lett a miniszterelnök. Utoljára ővele 1946-ban vagy '47-ben találkozhattam, amikor

az édesapja kisgazdapárti miniszter volt és egyszer lejöttek Somlóra. Úgy gondolom, az elmúlt negyvenöt évben nemigen volt lehetősége senkinek sem, hogy komoly politikai gyakorlatra tegyen szert. Még a hatalmon lévőknek sem, hiszen ők nem folytattak önálló politikát. Egy miniszterelnök kiválasztása nem lehetett könnyű. Szerencse is kellett. És én úgy érzem, akkor az országnak szerencséje volt, hogy Antall Józsefet választották ki. Aki-nek ugyan szintén nem lehetett komoly politikai gyakorlata, mert a politika közelébe nem nagyon engedték korábban, de a neveltetésénél és a műveltségénél fogva széles látóköre volt. Szerintem a legjobb választás volt. És végignézve a kormánylistát, végre egyszer volt olyan kormánya Magyarországnak, amely művelt emberekből állt. Visszatekintve Antall József hároméves miniszterelnöksége idejére, úgy gondolom, a lehetőségekhez képest jó politikát folytatott, de azért lehettek tévedései is. Talán kissé naivan ítélhette meg a helyzetet, talán nem vette figyelembe azt, hogy a politika nem úriemberek tisztességes játéka. Ha valaki úriember módjára, becsületesen viselkedik, nem biztos, hogy ugyanazt a becsületes választ kapja a politikai ellenfeleitől. Belőle hiányzott a machiavellizmus. De igen sokszor virtuóz módon hátrította el a különféle válságokat.

– *Előttem egy levél, Budapesten keltezett 1980. március 14-én, címzettje dr. Szállási Árpád esztergomi körzeti orvos, tudományos kutató. A feladója Antall József, az egykori kolléga. Nagyon tetszik a megszólítás, úgy illeti önt, hogy Nagy Jó Uram.*

– Rendkívül szerette az archaikus kifejezéseket és általában, ha valakit megszólított, előszeretettel használta ezt. Persze ennek mindig volt egy humoros oldala is.

– *Hogy az archaikus stílust szerette, jelentheti azt is, hogy a régmúlt idők nagyjait kedvelte igazán?*

– Ő a magyar történelem szerelmese volt. Az igazi kedvencei Bethlen Gáborral kezdődnek, de a tizenkilencedik században érezte magát igazán otthon. Talán egy kicsit saját magát is a tizenkilencedik században szerette volna elképzelni, elsősorban Eötvös József és Deák Ferenc társaságában. Rajongott Széchenyiért és Kossuthért is.

– *A huszadik század általa kedveltjei kik voltak?*

– Meghatározó figura volt számára az édesapja, idősebb Antall József, édesapjának a főnöke és barátja Keresztes Fischer Ferenc volt belügyminiszter, akit szintén letartóztatott a Gestapo 1944. március 19-én az első kö-zött, nem véletlenül. És természetesen ide sorolható apja egyik legbensőségesebb barátja, Bibó István.

– *Idézzünk ebből a levélből, hogyha már idősebb Antall Józsefet említette.*

– 1980-ban volt a Kossuth-klubban a lengyel menekültekről egy szimpózium. És hogy én is tudjak róla, hogy mi is volt ez a menekültügy, Antall József vette a fáradságot, hogy mintegy dokumentumként közölje velem, hogyan is történtek a lengyelországi események. Pontosabban a menekültek elhelyezése, abban az apjának mi volt a szerepe... Íme a levélrészlet: „Humanizmus és magyarság elég régen összekapcsolódik. Az egyik etikai, a másik politikai kategória e téren. Sajnos, amíg apám emlékiratait (okmányokkal stb.) nem tudom sajtó alá rendezni, addig sokak előtt ezek a dolgok nem lesznek ily' világosak. Megjegyzem, hogy az apámhoz tartoztak az erdélyi menekültek is, ő irányította a bukovinai székelyek betelepítését, továbbá foglalkozott a szászokkal. No meg Keresztes Fischer bölcsessége következtében rábízta negyvenkettő-negyvenháromban a lebombázott német városokból idehozott negyvenezer német gyermek elhelyezését.”

– Ez volt idősebb Antall József.

– Igen. De nem csak ez volt. Nem köztudott róla sajnos, hogy Lengyelországban, Varsóban utcát neveztek el róla, és erre az ünnepségre meghívták ifjabb Antall Józsefet is. Ő azzal hárította el a meghívást, hogy nem akar apja tollaival ékeskedni. Ha már nem az apja életében történt ez, akkor ezt nélküle tegyék meg. Hiszen ez az apja érdeme, nem az övé. Azonkívül Alexander tábornok, a Földközi-tengeri angol hadsereg főparancsnoka az angol királyság nevében oklevelet juttatott el az apjához a brit foglyok megmentéséért. De az is köztudott, hogy Jeruzsálemben a Jad Vasem-díjat kapta meg. A Jámorok kertjében emléktábla hirdeti idősebb Antall József zsidómentő ténykedését. Az ember elgondolkodik azon, hogy másnak ebből egy is elég lenne ahhoz, hogy könyv jelenjék meg róla. Őneki úgy látszik, ez a három elismerés is kevés.

– Úgy érzem, egy kicsit Antall József emlékének is adózunk akkor, amikor ebben a beszélgetésben édesapját említjük.

– Feltétlen. A lelki szemei előtt mindig ott volt, hogy vajon ehhez vagy ahhoz a cselekedethez mit szólna az apja? Idézte is többször a politikai beszédeiben, hogy apám azt mondta, ha a Lajtától keletre valakit nem akasztanak fel, a többi már részletkérdés.

– Érdekelne, hogy önök miképpen, mikor ismerkedtek meg? Rengeteg Antall-relikviája van és azt hiszem a felelőssége is óriási, mert ez nem lehet Szállási Árpád magántulajdona. Ezt közkinccsé kell tenni egyszer.

– Amikor bölcsésztként odakerült az Orvostörténeti Intézet élére, nem nagyon tetszett ez az ember nekem. Gógösnek, fennhéjázónak, kicsit nagyképűnek látszott és utána jöttem rá, hogy nagyot tévedtem. Ezt az embert rosszul ismerem. Ez az ember egészen más, mint amilyennek látszik. Tör-

tént egyszer, hogy 1973-ban Benedek Istvántól kapok egy levelet. Azt írja nekem, megbízta őt a Gondolat Kiadó egy orvosi életrajzi lexikon megszerkesztésével, megírásával, de ez túl nagy feladat és vannak területek, amikben úgy érzi, nem eléggé otthonos, és az Orvosi Hetilap egyik szerkesztője engem ajánlott szerzőtársul. Ezt nagy megtiszteltetésnek fogtam fel, örömmel rohantam hozzá. Összejöttünk Benedekkel és akkor rájöttem, ez az én erőmet is meghaladja. De rögtön gondoltam régi barátomra, akit még Debrecenből ismertem, a kitűnő Vekerdi Lászlóra. Összehoztam őket. Azonkívül még összehoztam Benedeket meg Birtalan Győzöt, aki azóta az orvostörténet professzora lett, és megismerttettem őt Karacson Dénessel, ő az állatorvos-történet professzora. Így összejött a Hiúzok Társasága. Benedek Istvánnak volt az az ötlete, hogy hívjuk meg az Orvostörténeti Intézet igazgatóját Antall Józsefet is, ami ellen – bevallom őszintén – én voltam az első, aki tiltakoztam. Azt mondtam: – Nézd István bátyám, nem lesz ez jó. – Mindegy, próbáljuk meg – mondta Benedek. Meg is történt és csodák-csodája, amikor Antall eljött, rövid időn belül ő lett a Hiúzok Társaságának közepé. Holott ő volt az egyetlen nem orvos közöttünk, mégis az orvostörténészek között a legérdekesebb dolgokat, a legjobb meglátásokat ő produkálta. Benedek István mondta is: Jóska, neked a miniszterelnöki székben lenne a helyed. Vekerdi meg azt mondta: Jóska, Bethlen István óta te vagy a legnagyobb magyar politikus.

– Túlzás, ha azt állítom, hogy a mostani budapesti Erzsébet híd Antall Józsefnek köszönheti azt, hogy Erzsébet hídnak nevezik még mindig?

– Jelentős szerepe volt benne. Tudniillik annak idején, amikor még Budán lakott az Erzsébet hídfőnél, az intézete pedig a másik oldalon volt és az Erzsébet hídon járt át, akkor röppent fel a hír, hogy az Erzsébet hidat Leninnről fogják elnevezni. Ő akkor fogadalmat tett a munkatársai előtt, hogy márpedig a Lenin hídon nem fog átjárni. Hogy ezt megakadályozza, elkezdett leveleket írni, fiktív leveleket, hogy márpedig én X. Y. tizenkilences veterán nem azért hullajtottam a véretem a mi drága Iljicsünkért, hogy egy Habsburgról elnevezett híd legyen az övé. Iljicsnek külön hidat kell építenie. Akkora levelezést folytatott ebben az ügyben, hogy igenis szerepe volt abban, hogy az Erzsébet híd nem lett Lenin híd.

– Sok-sok olyan emléke van, ami a közvélemény előtt ismeretlen. Orvostörténeti kongresszusokra jártak együtt.

– Halléba szinte rendszeresen, majdnem évente jártunk. Az egyik kongresszuson a következő történt. A főtéren sétálunk a szállodák előtt, egyszer csak nagy verekedést látunk. Egy nagy darab arab és két vékonyabb német fiatalember összeverekedett nagyon csúnyán, nagyon keményen. Úgy né-

zett ki, hogy az arab „leverí” a két németet. S akkor avatkozott be egy még nagyobb, olyan kétméteres, deltás német és az arabot a földhöz vágta. Közben derült ki, hogy ennek az arabnak német a felesége és ott van a picike lánya is. A rendőrök sehol nem voltak, a járőrök sem avatkoztak be, farccal mentek el a verekedés mellett. A kislány elkezdett ordítani, hogy papa, papa... Egyszer csak kiválik közülünk Antall József, aki ezekhez képest filigrán, törékeny alaknak látszott...

– *Pedig ő sem volt gyenge alkat.*

– Nem, de hozzájuk képest igen. Odamegy és szépen szétválasztja őket. Haláli nyugalomban, szólt három-négy okos szót és mint amikor vízsugárral az állatkertben az összeverekedett állatokat szétválasztják, olyan szépen szét tudta választani ezeket az embereket. Amikor Birtalan Győző megkérdezte tőle: Te Jóska! Hogy képzelted? Ez életveszélyes helyzet volt! Azt mondta: Tudod, ha én gyermeksírást hallok, nem nézem, hogy mit csinálnak, akkor úgy érzem, cselekedni kell.

– *A Somlóhegy alján, a dobai oldalon volt az Antall-birtok, Antall Józsefék szőlője. Itt volt vincellér Tóth András, aki tavaly halt meg. Özvegye Irma néni. Több-ször találkoztak Antall Józseffel.*

– Igen, igen. Minden évben le szokott hozzánk gyünni.

– *Miniszterelnökként is minden évben itt volt?*

– Igen, igen. Soha el nem került bennünket. Olyan elő nem fordult volna, hogy meg ne látogatott volna, mán a gyerekekkel.

– *Legutóbb tavaly augusztusban találkoztak.*

– Nagy vót a fájdalma nekije, hogy a férjemet nem találta.

– *Mert addigra már a férje meghalt.*

– Igen, igen.

– *Egyszerű kis parasztház, ahol Irma néni ül. Nagyon pici kis konyhával.*

– Együtt ültek a rekamién, a miniszterelnök úr, meg a kedves felesége. Kérdezték, hogy mi volt a férjével, hogy került kórházba...?

– *Amikor megtudta Antall József, hogy a régi vincellér, aki tizenöt éven keresztül a szőlőre vigyázott meghalt, mit szolt?*

– Összekulcsolta a kezét és csak nézte a földet, hogy őneki a barátja elhunyt. Nem is tudom kifejezni magamat, hogy is mondjam, olyan rendes emberek vótak velünk szemben, mármint vincellérekkel, meg másokkal is. Antall József nagyon egyszerű ember volt. Nem volt gőgös, egyáltalában nem. Nagyon, de nagyon intelligens úri ember volt. Nagyon közvetlen volt mindenkivel szemben. Mindenki megállíthatta, mindenkivel elbeszélgetett úgy, mintha a pajtása lett volna.

– *Pernes Vince szőlőszomszédja volt idősebb Antall Józsefnek.*

– Harmadik szomszédja voltam, gyakran átmentem az öregebb Antall Jóska bácsihoz. El szoktunk beszélgetni. Nem úgy volt ám akkor, mint most, hogy a szőlőszomszéd bújik az egyik a másikatól, nehogy egy pohár borral meg kölljön kínálni. Akkor örültünk, ha találkoztunk, aztán megittunk egy pohár bort, a barátság kedvéért. Akkor úgy volt a szüret is, hogy éjfélig présöltünk, aztán az egyik pincéből a másikba mentünk...

– *Az ifjabbik Antall Józsefet ismerte gyerekkorában?*

– Az apósomhoz Szörcsőkre szoktak lemenni misére a szülei, meg a Jóska gyerek...

– *...a későbbi miniszterelnök...*

– Igen, a későbbi miniszterelnök. Voltak lovai az apósomnak, Antall József ott lovagolt. Alig fogták ki a lovakat a kocsiból, a fiatal Jóska meg mán ott volt fönt rajtuk. A gyerekek meg is haragudtak rája, hogy most fogtam ki őket, egész nap szántottunk, te meg már kucorodsz rájuk, hogy lovagold őket.

– *Egyébként, hogy mennyire szerette a lovakat, arra csak egyetlen példa. A halálos ágyán a feleségének lovat rajzolt.*

– Nagyon szerette a lovakat. A lovakért lement Szörcsőkre, hogy lovalgassa őket.

– *És a munkáját, amikor miniszterelnök lett, figyelte? Azért, mert hát Oroszhoz, meg ide a Somlóhegyhez mégiscsak köze volt.*

– Volt ez a Somló Napok. Vásárhelynél volt az ünnepély, ottan találkoztam vele. Kérdeztem tőle: Miniszterelnök úr, megismer? Rám nézett, azt mondja, maga a Gyurcsi bácsi fia. Az édesapám meg az ő édesapja jó háverságban voltak... Rám ismert.

– *Tóth Andrásék előtt Túri Boldizsár édesapja volt a vincellér az idősebb Antall-családnál.*

– A miniszter úr nagyon rendes ember volt. Télen az édesapámat elhelyezte a Belügyminisztériumban, tavasszal meg újból kezdődött a munka, mert felügyelni mindig köllött.

– *Milyen ember volt idősebb Antall József?*

– A miniszter úr mindig rendesen fizetett. Sokszor nyáron, mikor lejött az egész család, a Szűcs államtitkár és annak a felesége is, jó kis ebédeket szokott főzni, soha nem felejttem el. Mi meg a Jóskával a nyulakat szoktuk etetni...

– *Mármint a későbbi miniszterelnökkel, Antall Józseffel...*

– Igen... Szedtük ezt a tejes gágicsot, ezt a kis lucernát. És ha Jóskának be kellett menni tanulni, akkor a miniszter úr azt mondta, Jóska fiam, mész tanulni, a franciát és a németet... Bódi fiam, te meg fogod a ceglédi kannát és a Szent Márton forrásról hozol egy kis vizet, amennyit elbírsz, jó forrás-vizet. Nyáron, mikor lejöttek a miniszter úrék, Jóskának vettek egy nyulat, Uhuka volt a neve. Kapott egy kis poharat... még mindig megvan, amivel mértük a takarmányt, a zabot, az árpát a nyúlnek.

– Ez a zöld-fehér színű, köcsögszerű kis pohár itt van most az asztalon, előttünk. Miért őrizte meg?

– Gyermekkori emlékem.

– Milyen gyerek volt Antall József?

– Kicsit csintalan volt, függött az édesapjától, pedig az édesapja nem volt goromba, sőt szoliduszavú volt. Ha valaki rosszat csinált, vagy levette a szőlőt, hagyjad Péter – mondta –, van még a másik tőkéen is. Még talán egyet elmondanék, most már mindent szabad mondani. Mikor már bent voltak a németek, azt mondták, hogy a miniszter úrnak titkos rádiója van, mert angolpárti. Mondták, hogy a kéményben van, meg is nézték a csend-őrök, de hát hiába. A miniszter úr édesapja valóban angolpárti volt, előre tudott mindent. Sorolta, hogyha bejönnek a ruszók, akkor mi lesz. Számíthatunk arra, hogy nem sok mindenünk marad.

– Mikor látta legközelebb a gyerekkort követően Antall Józsefet?

– Amikor a Magyar Demokrata Fórum kortesgyűlése volt Devecserben, a könyvtárban. Ott találkoztam vele. Körülbelül negyvenhárom-negyvennégyben láttam utoljára, ezt megelőzően.

– ...ez pedig 1989-ben történt, amiről most beszél...

– Vele volt Pusztai Erzsébet. Az előadás végén megvártam Jóskát, a volt miniszterelnökünket és rátettem a vállára a kezemet, hogy megismerjük-e egymást. Rögtön rámfigyelt: Bódi, te vagy? Mondom neki: igen... Nagyon csodálkozott. Azt mondja: Szervusz! Vártam egy kicsit... mondom magamban, letegezhetem, mert ugye a ranglétrán bizony nagyon szépen felment. Egész nyugodtan, szervusz – mondja. – Ide nézzetek, kiáltotta, itt a gyerekkori pajtásom. Kicsit beszélgettünk. Mondom neki, te Jóska nagyon vigyázz, mert a kommunistáknak nemcsak a szájuk, de a kezük is véres. Mert tudod, hogy ki volt a kommunista? Akinek csak annyi földje volt mindig, amire rálépett. Nem köllött neki féltetni semmit sem.

– Legközelebb 1991-ben, a somlővásárhelyi beszédkor találkoztak.

– '91-ben Somlővásárhelyen, a nagyréten odajött a miniszterelnök úr. Nagyon sokan voltunk, a feleségem is velem volt, mert mondta, hogy szeretne kezdet fogni a miniszterelnökkel és még nem is látta személyesen.

Egész nyugodtan, csak gyere! Barátságos ember, majd meglátod, gyere csak! Vártuk a miniszterelnök urat, oda akarunk menni, de ilyen fekete ruhások voltak ott, nem engedtek. Láttam, közben beszéltek ide-oda. Engedjétek oda mondom, odamegyek a Jóskához. Azt mondták, nem lehet. Én pedig odamegyek, akármit csináltok – mondom. Azt nem. Föltartottam a kezemet: Jóska! – Tessék? Te vagy Bódi? Engedjétek ide a barátomat. Tisztelet és becsület, ilyen ember kellene az országnak. Megtudtuk, hogy beteg a miniszterelnök úr. Az egész falu nagyon aggódott érte, meg az ország is, még a külföld is. Mivel a miniszterelnökünket elvette, még talán az Isten sem volt igazságos. Ilyen embert, akire ennek az országnak nagyon nagy szüksége volt, aki mindenkivel szót értett, lehetett az külföldi vagy az országon belüli. Mikor Németországból megjött, azt hittük, talán az Isten majd megsegíti. Nálunk is volt mise, mindenki imádkozott érte, mert ilyen embert talán nem szült még Magyarországon senki sem.

– Mikor megtudta, hogy meghalt, amikor a hírt bejelentették a rádióban, televízióban...

– Két napig a feleségemmel nem tudtunk becsületesen még enni sem. Isten bizony elszorult a szívünk, a gyomrunk fent volt a torkunkban. Nem lesz még egy ilyen tanult, ilyen jó, engedelmes és becsületes fia az országnak.

– Vaczkó László Somlővásárhely polgármestere. 1991-ben, amikor a beszédet mondta itt Antall József, ön ott volt a kísérek között. De nem akkor találkoztak először...

– 1945. március 26-án, amikor a szovjet csapatok elérték a Somló térségét, akkor az egyik unokatestvéremmel fölmentünk a Somlótetőn lévő Szent István kilátóba. Onnét nézegettük a bevonuló hadakat, a visszavonuló németeket, illetve a németek támadó repülőgépeit, ahogy géppuskázták a nyolcas főtut. A kilátóban találkoztunk egy gyerekkel, aki körülbelül annyi idős lehetett mint én, ő is nézelődött. Együtt szemlélítettük az eseményeket fentről. Eltelt pár évtized és Antall József, amikor itt nálunk ezt a beszédet mondta, azt az eléggé híres és nagyon szép beszédet, belefoglalta, hogy abban az időben, azon a napon, fönt volt a kilátóban és végignézte a szovjet bevonuló egységeket. Akkor döböntem meg, hogy Uram Isten, akkor én ott Antall Józseffel találkoztam az unokatestvéremmel együtt. Az ünnepélyt követő beszélgetéskor említettem neki, hogy emlékszik-e rá, hogy azon a napon mi ott fönt találkoztunk, hogy nemcsak egyedül volt, hanem hárman voltunk a kilátóban. Emlékezett rá.

– Amikor mentek föl a kilátóhoz, kilencvenegy nyarán, hirtelen megtorpant a kocsisor.

– A terepjáró kocsiban egymás mellett ülve mentünk fölfelé. Amikor azon a bizonyos meredek úton fölértünk a hegytetőre, ahonnan már a kilátó felé kellett volna menni, hirtelen odaszólt a sofőrnek, hogy álljon meg egy pillanatra. A sofőr lefékezett, Antall József kiugrott a kocsiból és nagy igyekezettel elindult a vár felé. A biztosítók kétségbe voltak esve, hogy mi történik most? Ez a megállás nem volt betervezve, rádióztak jobbra-balra. Antall József miniszterelnök úr maga mellé vette a fiát és egymást átölelve haladtak azon a régi ösvényen. Én követtem őket, ő meg magyarázott a fiának, hogyan is történt itt annakidején a bevonulás. Odaérkeztünk a várhoz, fölmentünk ahhoz a bizonyos helyhez, ahonnan végig lehetett tekinteni a Somlón. Észrevettük, hogy egy kirándulócsoporthoz is ott tartózkodik. Mikor odaértünk mindjárt láttam, hogy a kirándulók is észrevették, hogy ez az ember, aki itt van, ismerős nekik. Sugdolózni kezdtek egymás közt és mondogatták, hogy ez a miniszterelnök, ez Antall József. Ő rögtön kapcsolatot teremtett velük. Kiderült, hogy Szlovákiából vannak, kezét fogott valamenynyükkkel, rövid kis előadást tartott a vár történetéről, végighallgatták. Üdvözölték és megölelgették egymást, örültek, hogy Antall Józseffel futottak össze itt a Somló tetején, a várromon. Amikor kilencvennégy májusában, a somlóvásárhelyi hósnapi alkalmával Boross Péter miniszterelnök kíséretében Antall József özvegye is részt vett az ünnepségen, az azt követő beszélgetésen mondta el, hogy a férjével halála előtt egy hónappal meglátogatták a Somló-környéket. Orosziban voltak a hozzátartozók sírjánál. Azt mondta a felesége, mintha megérezte volna, hogy ez az utolsó látogatása a Somlón és hogy neki ide el kell jönni. Mert már megegyeszen nem tud ide visszatérni, régi hazájába, erre a szeretett tájra. Eljött elköszönni, nem voltak vele kísérők, nem voltak biztosítók. Feleségével jött el. Elbúcsúzott a Somlótól.

– 1994. április 8-a, Antall József születésnapja, a hatvankettedik.

– Tragikusan korán ment el, borzasztó dolog. Mindig meg voltam róla győződve, hogy az aranylakodalmunkat megélhetjük, mert nagyon fiatalon házasodtunk. Negyvenegy és fél évet éltünk együtt. Gyerekek voltunk, mikor összeházasodtunk.

– Hogy ismerkedtek meg?

– Nagyon mulatságos. Tánciskolában.

– Szeretett táncolni Antall József?

– Hogyne, és nagyon jól tudott. Remek volt vele táncolni. Mikor megismerkedtünk és először felkért, azt mondta: Végre van egy lány, aki jól tán-

col, akivel szívesen táncol. Akkor még nem voltam egészen tizenöt éves, ő pedig nem egészen tizenhét.

– Hány évesek voltatok, amikor egybekeltek?

– Ő húsz, én tizennyolc. Gyerekek voltunk. Mindig azt szoktam mondani, a saját családomból az Antall családba mentem át gyerekeknek. Úgy engedelmeskedtem a férjem szüleinek, mint addig a saját szüleimnek.

– Lehetett érezni, hogy egy kivételes képességű emberrel kötötte össze a sorsát?

– Tizennyolcéves korában is kiforrott véleménye volt az ország jövőjét, sorsát illetőleg. Hogy milyen körülmények között lenne jó Magyarország fejlődése? Az egyetemi káderlapján is benne volt, mint elitelő szöveg, hogy a többpártrendszer híve és az oroszok kivonulását szeretné. Ezért nagyon gyakran félnie kellett, hogy eltanácsolják az egyetemről. Nem rejtette véka alá politikai véleményét. És ha az ötvenkilencben érettségizett diákjait megkérdezi, bárkit, mindnyájan csak azt tudják mondani, hogy amikor huszonnégy éves korban, fiatal tanárként elkezdte őket tanítani, pontosan ugyanazok voltak a politikai elképzelései Magyarország sorsát tekintve, mint miniszterelnökként. Ő volt az, aki gyerekkorától haláláig soha nem változtatta meg a politikai véleményét és a hitvallását.

– Lehet úgy fogalmazni, hogy bár korán hagyott itt bennünket Antall József, de mégis olyan korban volt Magyarország miniszterelnöke, amikor a történelem a nevét megőrzi.

– Ebben egész biztos vagyok, mert változás következett be az ország életében, és ennek a változásnak az első miniszterelnöke ő volt. Az, hogy a történelemtörténetbe be lesz írva a neve, sajnos a családot nem vigasztalja. Korán itthagyt minket.

– A sok-sok keserű tapasztalat után halálában kapott elégtételt. Az a bizonyos éjszaka, ott a parlament előtt, amikor száz- és százazrek órákat, öt-hat-nyolc órát álltak sorba, hogy főhajrával tisztelegjenek a koporsója előtt. Ez volt az igazi elégtétel.

– Ez nagyon szomorú számomra, mert ha egy kicsit is érzett volna abból, hogy ennyire szeretik az emberek, akkor egészen más lelkiállapotban tudta volna végigvinni ezt a három és fél évet. Meghatónak találtam, hogy öregek bortal, szülők kicsi gyerekekkel a nyakukban, szó nélkül sorban álltak, három-négy-öt órát a hideg, decemberi, szeles Duna-parton. Ötszázezer ember ment el a koporsója előtt annak, aki a népszerűségi lista utolsó előtije volt.
